

IVAN PEDERIN

CAR FRANJO I. O ŠIBENIKU U SVOM PUTNOM DNEVNIKU IZ 1818. GODINE

Habsburška carevina se za sve doba svog postojanja borila s Turskom za prevlast u Podunavlju. No Josip II je, osobito poslije neuspjelog rata protiv Porte 1787, a i prije toga, uvidio da će ratovima na kopnu prekinuti trgovinu Dunavom, pa je počeo razmišljati o ekspanziji i jednoj većoj pobjedi na moru koja bi Austriji mogla zajamčiti prevlast na cijelom istočnom Sredozemlju, a time i na Balkanu pa i Podunavlju. I tako su još 1776. Marija Terezija i Josip II mislili na mogućnost orijentiranja austrijske trgovine prema Rijeci, a slali su u Dalmaciju i uhode,¹ računajući možda s propašću Mletaka i Dubrovnika.

Kad je Austrija poslije Bečkog kongresa zavládala istočnom jadranskom obalom, izgledalo je kao da je kucnuo čas da Franjo I provede u djelo namjere svojih prethodnika, te da otpočne s ekspanzijom na istočnom Sredozemlju. No pokazalo se da je Dvor sve prije nego jednodušan u tom pogledu. Iako je car još 1801. imenovao svoga brata, nadvojvodu Karla, ministrom rata i ratne mornarice, 1814. smatralo se preskupim mletačko brodovlje koje je Austrija baštinila, pa je ono ispiljeno, a drvo prodano.² Međutim je knez Joseph Maximilian von Liechtenstein, koji je bio za austrijsku ekspanziju po istočnom Sredozemlju (vidi moj rad iz bilj. 1) idućih godina došao do stanovita utjecaja, pa se car priklonio njegovim savjetima i otputovao u Dalmaciju da bi proučio mogućnosti takve ekspanzije.

¹ Ivan Pederin, *Austrijski putopisci prema Hrvatima Dalmacije s obzirom na ratove 1797—1814, 8148, 1859. i 1866. godine*, Radovi Centra JAZU u Zadru, 21, 1974, str. 197 i d. Vidi dalje i bilj. 16.

² Friedrich Wallisch, *Die Flagge Rot-Weiss-Rot, Männer und Taten der österreichischen Marine in vier Jahrhunderten*, Graz-Wien-Köln, 1956, str. 40, 45.

Ti se planovi nisu ostvarili. J. M. v. Liechtenstein, koji je cara pratio na putu, umro je već iduće 1819. godine, a Metternich, kojeg je utjecaj tada postao mjerodavan, nije želio ništa nova. Za razliku od J. M. v. Liechtensteina, koji je u suradnji s ruskim carem želio istisnuti Tursku s Balkana uočivši ugled koji je Rusija uživala kod pravoslavnih Slavena na Balkanu, Metternich nije vjerovao Rusiji i nije želio takve ekspanzije, bojeći se da bi Rusija od nje mogla imati više koristi nego Austrija. Obje carevine nisu imale ni gospodarsku snagu koja bi mogla jamčiti uspjeh u takvim pothvatima. Obje carevine bile su pretežno klerikalne i feudalne i kao takve teško su mogle usvojiti nacionalistički nauk građanstva i poticati nastojanja građanstva balkanskih naroda.

Sam car Franjo I nije došao u Dalmaciju samo zato da prouči strateške mogućnosti ratovanja i ekspanzije, nego i njezine gospodarske i druge mogućnosti. Želio je vidjeti na koji će način zavojačiti vojnike. Ratoborni izgled i vojne navike Hrvatâ, koje je car nazivao »vlajima« (*die Morlaken*), tu su mnogo obećavali. Želio je međutim vidjeti i mogućnosti opskrbe četa, izgleda da u Dalmaciji namakne sredstva za taj nimalo jeftin pothvat i rat i tu je car bio razočaran, jer je našao siromašnu pokrajinu, opustošenu ratom. Tako je odustao od svojih planova i namjera, pa je Metternichova politika, sada kao i prije tražila *status quo ante*. Ta politika počivala je na svijesti o vlastitoj nemoći iza, što je čudno, pobjedonosnog rata, te na nadi da se zatišja i oklijevanja uvijek mogu preobratiti u prednost mudrim, spretnim i ideološki besprincipijelnim spletkama i potezima.

Ta svijest o vlastitoj nemoći i s tim vezanoj potrebi čuvanja *statusa quo ante* praktično se pokazala baš za careva putovanja po Dalmaciji 1818. kojim je trebao početi rat što će izmijeniti lice Balkana. Posljedak toga odustajanja bilo je ono dugotrajno nagađanje između plemstva i građanstva u Austriji s klerikalnim kombinacijama u kojem građanstvo nikad nije uspjelo pobijediti plemstvo u revoluciji. Ono je ostalo monarhističko, jer mu je samo Carevina i uporaba njemačkog jezika u trgovini i državnoj upravi, te u vojsci, jamčila trgovačku i industrijsku ekspanziju, časnička i činovnička mjesta,³ pa je tako Austriju napravila polazištem svoga klasnog programa, koji shodno tome nije mogao biti revolucionaran. S druge strane u Turskoj je to odustajanje zajamčilo još jedno stoljeće agonije »bolesnika na Bosporu« i turske vlasti na Balkanu.

Kod razmatranja careva putnog dnevnika koji se često bavio razmatranjem kulturnih pitanja valja znati da je Beč u napoleonskim ratovima bio stožer u borbi protiv francuske revolucije i Napoleona. Kao takav, Beč je pružio privremeno ili stalno utočište

³ Fran Zwitter, *Les problèmes nationaux dans la Monarchie des Habsbourg par... en collaboration avec Jaroslav Šidak et Vaso Bogdanov*, Beograd, 1960, str. 59.

mnogim njemačkim romantičarima, kao Friedrichu Schlegelu, Zachariasu Werneru i dr. Njemački romantizam, osobito u svojim kasnijim izdancima, bio je književni pokret građanstva koje je tražilo svoj identitet u narodnoj prošlosti uvjereni da je narodni duh u prošlosti bio mnogo čišći i jasniji nego u sadašnjosti. Zato je sve pučko i starinsko dobilo u romantizmu književnu vrijednost, pa je čak i plemstvo postalo književnom vrijednošću građanskog čitatelja, poprimajući neki oblik povijesno-nacionalnog simbola. Tako se dogodilo da je velik broj građanskih pjesnika njemačkog romantizma potekao iz plemićkih obitelji. Beč je uvjetno prihvatio romantizam koji je u književnosti na austrijskom tlu razvio samo kržljave oblike. U smislu tog uvjetnog prihvaćanja romantičarskih ideja valja shvatiti načelo Franje I da u Dalmaciji ne prizna za političku vrijednost ništa nacionalno, dakle ni hrvatski jezik, ni književnost, a ni folklor. S druge strane, svemu rimskom car je posvetio osobitu pažnju, i to ne samo zato što je on bio posljednji rimski car nego i zato što rimska baština na hrvatskoj obali Jadrana nije bila nacionalna nego univerzalna, i to istočnjački univerzalna, pa je kao takva mogla poslužiti kao ideološki sadržaj namjeravane ekspanzije na istok. Ovo naglašavanje svega rimskog i umanjivanje značenja svega nacionalnog, suprotno od onoga što je u romantizmu bilo uobičajeno, zacijelo je, pored ostalog, bilo znak slabe careve naobrazbe.

Carev dnevnik pod naslovom »Bereisung meines Königreiches Dalmatien dann Kroatiens Mlitär-Grenze, und dessen Provinciale«⁴ pisan je olovkom, rjeđe crnilom. Stil je hrapav, a pravopis manjkav. Nije imao neke važnosti u svoje doba pa je ostao nepoznat u stranoj stručnoj literaturi. Ja sam objavio ulomak o Zadru.⁵ Njegov odnos prema spomenicima dalmatinske Hrvatske i s time značenje u okviru austrijske putopisne književnosti prikazao sam kraće u radu »Starine dalmatinske Hrvatske kao nadahnuće austrijske putopisne književnosti biedermeiera, romantike i realizma«,⁶ potom sam objavio ulomak o Dubrovniku pod naslovom »Putni dnevnik cara Franje I o Dubrovniku (1818. g.)«.⁷ Suvremeničke i u Splitu napisane opise careva posjeta Splitu prikazao je Duško Kečkemet u radu »Opis Splita u prigodi posjeta cara Franje prvoga 1818.«⁸

⁴ Carev koncept i čistopis, koji je prepisao neki dvorski pisar, nalazi se u Beču, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Familienarchiv, Hofreisen, Kart. 35, 36, 37. Ovaj ulomak izdajemo prema čistopisu, str. 482—532, jer je čistopis lakše čitljiv, a djelomično i dotjeran stilistički i pravopisno.

⁵ »Franjo I u Zadru 1818. godine«, Kačić, 7, 1975, str. 105—22. Ovo je ujedno i prvi spomen careva dnevnika.

⁶ Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, Razdio filoloških znanosti, 13, 1974—75, str. 276—77.

⁷ Anali Zavoda za povijesne znanosti Istraživačkog Centra JAZU u Dubrovniku, sv. 17, 1979, str. 431—63.

⁸ Kulturna baština, Split, 6, 1979, br. 9—10, str. 59—68. Usp. još i Stjepan Antoljak, Doček Franje II i njegove supruge u Karlovcu i Zagrebu 1818. god. Nastavni vjesnik, 51, 1943, str. 171—178.

Inače je putopisna književnost u to doba u evropskim književnostima bujala i smatrala se jednim od najvažnijih sredstava naobrazbe i širenja prosvijećenosti.⁹ Carev putopis stoji između tradicionalnog tipa koji se bavi starinama i »kameralističkog« tipa koji se bavi gospodarskim i političkim pitanjima li upoznaje čitatelja s krajolikom s obzirom na te stvari. U njemu nema razvitka u smjeru putopisa u kojem je krajolik sentimentaliziran i personaliziran, a taj se tip putopisa pojavio već sedamdesetih godina 18. stoljeća. Dodira s prosvjetiteljskim putopisom, koji se bavi prirodnjačkim, znanstvenim pitanjima, također nema.¹⁰

Carev putopis odaje njegovu oskudnu naobrazbu, pa je teško reći da se car zatvarao pred romantizmom, gotovo je vjerojatnije da ga on nije ni poznao. Međutim, carevo oduševljenje antikom upućuje, osim političkih razloga, prema stanovitoj sukladnosti s književnošću biedermeiera, koja je sklonost prema antici preuzela od starijeg Goethea.

Franjo I stigao je u Šibenik iz Zadra preko Skradina 10. svibnja 1818. Ulazeći u grad potanko je opisao sve utvrde oko grada, pa gradske zidine i napokon odsjeo u kući Drago, jer je to bilo sjedište austrijskog Okružnog poglavara, a prije toga i mletačkog kneza, zauzevši sa svojom pratnjom i susjednu kuću Dimitrović. Dočekao ga je špalir Forza territoriale sa zastavama, bubnjevima i diplomama. Iza špalira stajao je puk i klicao. Car je budnim okom motrio i bilježio sve što je vidio, a ponajviše topografske podatke, izgled šibenskog kanala, položaj i stanje kuća, da bi mu to moglo poslužiti za slučaj da se na tom području bude vodio rat, koji bi on svakako nadzirao.

Toga dana caru je ostalo još dosta vremena da se informira o gradskoj upravi, činovništvu i vojsci, čak da opazi da neki ured, kao ured Okružnog povjernika, nije ni potreban. Zatražio je podatke o vojnoj posadi na tvrđavi sv. Nikole, o vojnim zapovjednicima, pa o broju žitelja. Njih je bilo mnogo, 6000 u gradu i još 4000 u predgrađima, što znači da je Šibenik onda spadao među najveće dalmatinske gradove, a poslije je, za austrijske uprave, nazadovao. Sve je te podatke car bilježio u svoj dnevnik. Opazio je da su otmjeni žitelji Talijani, a oni drugi, manje otmjeni i bogati —

⁹ Tako izdavač J. R. Förster u proslavu časopisa »Magazin von merkwürdigen neuen Reisebeschreibungen, aus fremden Sprachen übersetzt und mit erläuternden Anmerkungen begleitet. Mit Kupfern und Landkarten«, Berlin, 1970.

¹⁰ Tako dijeli putopise Jörg-Ulrich Fechner, Erfahrene und erfundene Landschaft, Aurelio de' Giorgi Bertolas Deutschlandbild und die Begründung der Rheinromantik, Opladen, 1974, str. 109, 200. O prirodnjačkom putopisu vidi još moj rad Balthasar Hacquet, prvi folklorist i etnolog hrvatskih krajeva, Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, Razdio lingvističko-filološki, 11, 1973, sv. 11, str. 421—40.

»vlaji« (*die Morlaken*),¹¹ kako je on nazivao Hrvate. Među njima bilo je vrlo mnogo odrpanih siromaha, grad je uopće živio u velikom siromaštvu, jer je trgovina s Bosnom prestala, pa su trgovci uputili deputaciju da zamoli cara da im pomogne oko uspostavljanja trgovine s Bosnom.

Druga dana boravka u Šibeniku car je nastavio bilježiti pojedinosti o izgledu kuća i ulica u gradu, a onda i topografske pojedinosti šibenskog kanala. Odvezao se i do tvrđave sv. Nikole, koju je detaljno opisao, smatrajući je važnom za obranu grada. Tu je car, koji je bio čovjek vojne naobrazbe, pokazao mnogo vojnog znanja. Posvetio je pažnju i podobnosti kanala za plovidbu: on je mjestimično bio dubok, ali ne jednostavan za plovidbu, pa su samo manji brodovi pristajali na gradskoj obali. Car je pokazac i dobar ukus pri opisu ove vrlo lijepe građevine graditelja S. Michielija, ali ipak nije donio nikakav zaključak o vrijednosti Šibenika kao vojnog uporišta (takve je zaključke, na pr., donio o Dubrovniku), možda s razloga što je on za vođenje vojnih operacija na Levantu tražio neko južnije uporište. Onda se car vratio praćen velikim brojem manjih brodova. U svima brodovima s careve desne strane veslali su samo muškarci, a u onima s lijeve strane samo žene.

Vrativši se u grad car je vrlo pažljivo opisao stolnu crkvu, koju je smatrao vrlo lijepom. To je mnogo značilo, jer car nije cijenio graditeljstva ako nije bilo rimsko. Ni jednoj drugoj crkvi u Dalmaciji car nije posvetio toliko prostora kao ovom remek djelu hrvatskoga graditelja Jurja Dalmatinca. Potom je zabilježio pojedinosti o samostanima i školama. Školu su držali jedino dominikanci, a predavali su, kako je car napisao, samo latinski i filozofiju. U stolnoj crkvi su svećenici propovijedali na hrvatskom i talijanskom jeziku. Opisao je bolnicu u predgrađu s nahodištem, u kojem su međutim bile samo dvije dojilje i dvoje djece, a u nekoj vlažnoj prijemnoj sobi i krevet gdje su djevojke, ako su dobro platile, mogle roditi, tako da se to ne dozna. Više djece nije bilo, jer su se ona davala siromašnim obiteljima na selo i za njih je nahodište plaćalo po 10 f. mjesečno. Prilike u ovom, kao i u drugim dalmatinskim nahodištima, bile su očajne, umiralo je vrlo mnogo djece od gladi, jer loše plaćene i još gore hranjene dojilje nisu imale dovoljno mlijeka, te od bolesti, pa se car osjetio potaknutim da odlukom od 2. listopada 1818. malo poslije povratka u Beč u

¹¹ U srednjoj Dalmaciji riječ »vlaj« odnosi se na seljake iz unutrašnjosti bez obzira na njihovu vjeru. Po tom se ta riječ razlikuje od riječi »vlah« kojom bosanski Muslimani i katolici pa i Dubrovčani nazivaju pravoslavce ili pak Muslimani ove kršćane. Upotrebljavam dakle riječ »vlaj« koja se odnosi na pučanstvo svih triju vjera sve ako je i pogrdna. Bolje riječi naime nema. Talijanska riječ *morlacco* također je pogrdna, a riječ *Zagorac*, koji na pr. upotrebljava Grga Novak, nije posve prikladna, odnosi se na seljake sjeverozapadno od Zagreba.

srpnju iste godine sistematizira hospicije.¹² To je bilo utoliko potrebnije, jer je francuska vlast oduzela bolnici imanja, pa se ona uzdržavala od erara koji je plaćao po bolesniku.

Toga drugog dana caru lje u čast kao i u većini drugih dalmatinskih gradova održana i priredba. Građani su otplesali morešku, koja se onda još plesala i u Šibeniku, a onda kolo. Potom je car primio pojedince i deputacije u audijenciju. Najprije je primio deputaciju trgovaca koji su željeli vidjeti karavane iz Bosne, onda je primio generalnog vikara Ljudevita Visianija koji mu je predao pregled svoje biskupije i napokon vladiku Venedikta Kraljevića. Ovoga vladiku on je uvodno nazvao »takozvanim«, možda zbog svoje nesklonosti pravoslavlju, a možda i zbog načina na koji je on postao vladikom.¹³ V. Kraljević je naime preko Vicenza Dandola uspio da ga je Napoleon imenovao episkopom 26. ožujka 1810. Samo tri godine kasnije, 26. studenoga 1813. V. Kraljević pozdravlja što je Dalmacija opet austrijska i poziva pravoslavno svećenstvo na vjernost Austriji.¹⁴ Sad, kad je car stigao u Šibenik, V. Kraljević je iskoristio priliku da mu se pokloni i da ishodi da ga car potvrdi što je car i učinio po povratku u Beč, 29. studenoga iste godine. V. Kraljević je to učinio tako što je caru obećao uniju, a to je car cijenio i želio. Car je bio za uniju, to se jasno vidi, jer nije cijenio pravoslavlja pored ostalog zacijelo i zbog njegova nacionalnog, srpskog karaktera, a car je, kako već rekosmo, bio protiv svega nacionalnog, slavenskog, hrvatskog ili srpskog. Samo rimska univerzalnost na kulturnom području i katolička na vjerskom smjele su postojati, točnije služiti kao temelj njegovoj univerzalističkoj carskoj vlasti u Dalmaciji, a i inače.

Unija je za cara značila lišiti pravoslavnu crkvu svih nacionalnih obilježja.¹⁵ Iz načina na koji je car izrazio simpatije prema uniji vidi se da je on doduše želio pokatoličiti Srbe, ali ne i po-

¹² Roman Jelić, Zadarsko nahodište, Radovi Instituta JAZU u Zadru, 10, 1963, str. 243—46. I pored toga smrtnost nahoda još krajem stoljeća bilo je vrlo visoka. U samom nahodištu umiralo je od 14,8% (u Zadru) do 46,9% djece (u Splitu). Od djece na odgajanju izvan nahodišta umiralo je od 8,4% (u Zadru) do 43,21% (u Kotoru). Tu dakako nisu uračunata čedomorstva odmah po rođenju (str. 259 toga rada). Prema Milošu Škarici, Nahodišta i nahodi u Dalmaciji, Radovi Instituta JAZU u Zadru, 8, 1961, str. 232—33, umiralo je do 95% nahoda u nahodištu, dok je pomor na selu bio za 50% manji. Djeca inače nisu uvijek bila vanbračna i bijeda je često bila razlog da se djeca napuste.

¹³ Gerasim Zelić upozorio je 1814. cara da Kraljevićevo imenovanje nije bilo kanonsko. Vidi Boško Strika, Dalmatinski manastiri, Zagreb, 1930, str. 55.

¹⁴ Kosta Milutinović, Vojvodina i Dalmacija 1760—1914, Novi Sad, 1973, str. 21—24.

¹⁵ Još je austrijski putopisac i tajnik zapovjednika Dalmacije Thomasa Bradyja (1803—04) — H. F. Rödlich, Skizzen des physisch-moralischen Zustandes Dalmatiens und der Buchten von Cattaro, Berlin, 1811, str. 36, preporučao da pravoslavni u Dalmaciji i Boki budu izuzeti ispod jurisdikcije pečkog patrijarha i crnogorskog vladike, te da se smanji broj katoličkih biskupa.

hrvatiti ih. Za Hrvate kao da nije znao ili nije želio znati, pa je u Dalmaciji vidio samo Talijane, a to su po njegovu sudu bili građani odjeveni evropski, koji su znali talijanski ili su se njime služili, i »vlaje«, a to su bili ljudi odjeveni u folklornu nošnju. Među ove posljednje on je smjestio Hrvate i onih 800 pravoslavnih, koliko ih je po njegovu navodu onda u Šibeniku bilo, bez razlikovanja narodnosti.¹⁶ K tome je Franjo I i katoličku crkvu u Dalmaciji lišio svih nacionalnih, hrvatskih oznaka, pa je papa, očito na njegov zahtjev, reorganizirao dalmatinsku i istarsku hijerarhiju bulom »Locum beati Petri« od 30. lipnja 1828. Pored ostaloga s tom reorganizacijom splitski je nadbiskup postao biskupom, izgubivši i naslov hrvatskog primasa.¹⁷ Unija, kao što je poznato, nije uspjela i trajala je do kraja razdoblja u kojem je Dalmacijom upravljao namjesnik Wenzel Vetter von Lilienberg.

Valja istaknuti da u carevim nastojanjima oko unije nije sudjelovalo hrvatsko katoličko svećenstvo i prelat. To može pokazati audijencija koju je car dao katoličkom svećeniku, kanoniku i vikaru Josipu Jurinoviću. Taj je stupio pred cara istog dana, odmah poslije V. Kraljevića, i ponudio mu se za doušnika, predloživši da će u svojoj pokrajini organizirati doušničku službu. Uniju nije spomenuo, a nije je spomenuo ni car.¹⁸

Car je otputovao u Trogir 12. svibnja, bilježeći usput vrlo pažljivo sve topografske pojedinosti na putu. Među tima pojednostima nas mogu zanimati pojedinosti o poljodjelstvu, jer su se uredna i dobro obrađena polja u okolici Šibenika cara vrlo ugodno dojmila.

U nastavku donosimo u izvorniku i prijevodu ulomak iz careva dnevnika koji se odnosi na Šibenik:

¹⁶ Teško da car »nije znao« da u Dalmaciji žive Hrvati, jer se pučanstvo naše pokrajine već 1797. željelo sjединiti sa sjevernom Hrvatskom u okviru krune sv. Stjepana, a Dvorska kancelarija je 18. svibnja 1802. to odbila. Grga Novak, *Prošlost Dalmacije, II. Od Kandijskog rata do Rapallskog ugovora*, Zagreb, 1944, str. 282—87. Iz putopisa Ernsta Friedricha Germara, *Reise nach Dalmatien und in das Gebiet von Ragusa, Leipzig und Altenburg, 1817*, str. 64, vidi se da je puk u to doba kod nas jezik nazivao hrvatskim, no austrijski putopisci su istodobno nastojali zamijeniti naziv za jezik: hrvatski sa slavenski. Još Josip II i Marija Terezija bili su dobro obaviješteni o našim prilikama, jer su slali uhođe u Dalmaciju. Usp. Maja Novak, *Dubrovnik u sedamdesetim godina XVIII stoljeća (Izvjestaj carskoj vladi u Beču — 1. poglavje)*, *Anali Hist. instituta JAZU u Dubrovniku*, 6—7, 1957—59, str. 267—82. Grga Novak, *Dalmacija 1775/76. godine gledana očima jednog suvremenika*, *Starine JAZU*, 1959, sv. 49, str. 5—79; Isti, *Jedan anonimni rukopis iz 1775/6. godine o dalmatinskim zagorcima (Morlacima), primorcima i otočanima, Narodna starina, Zagreb, 1930*, sv. IX, str. 21—38.

¹⁷ Karlo Jurišić, *Bula pape Lava XII. »Mjesto bl. Petra« i crkva u Hrvatskoj danas*, Kačić, 3, 1970, str. 101—28.

¹⁸ Usp. o uniji još K. Milutinović, n. d., str. 43 i d. Ljubo Vlačić, *Odluka cara Franje I. o unijačenju pravoslavnih u Dalmaciji*, Preštampano iz »Bogoslovlja« XI, sv. 1, Beograd, 1936, str. 5, 12—13. pa dalje *Corrispondenza fra il vescovo Craglievich ed alcuni alti impiegati austriaci, Kerkyra, 1962*, pa B. Strika, n. d., str. 60. (O Kraljeviću)

I.

Dann über selbe gäh hinab, und links in eben solchen, aber gähen felsigten Abhängen bis gegen das Meer hinab eingeschnitten unter am Meer sind die Vorstädte und Gärten von Sebenico; links geht eine breiter Schlucht zw[ischen] Felsen hinab; über diese ist oben das Schloss S. Giovanni, was gross ist; dann fährt man immer mehr hinab an den nämlichen felsigten hohen Abhängen, links schöne einzelne Häuser: dann kommt man auf eine Art Bergsattel, oder breites Tal, rechts die Stadtmauer, die mit einer etwas ruinierten Mauer, die von dem Schloss St. Anna ist, anfängt, links ist ein breites Tal bis ans Meer, voll schöner und anderer Häuser mit Gärten, um selbes herum gehen die felsigten Abhänge der Berge; auf diesen das Schloss F. Baron, ebenfalls ruiniert und gross; man fährt dann gerade fort, links sind die Häuser der Vorstadt, rechts die sehr hohe Stadtmauer von Steinen zum Teil etwas ruiniert mit hervorstehenden Türmen von verschiedenen Gestalten. Man fährt sanft hinab so, und kommt auf eine Art grossen Platz zw[ischen] der Stadtmauer und der Vorstadt Borgo und da, zum Tor Porta di terra ferma, ein kleines Tor in der hohen Stadtmauer, durch welches man nicht fahren kann. Das Tor ist schön, ober selbem ein Löwe eingehauen. Vor dem Tor stand ein schöner Triumphbogen, von einem hiesigen Adelichen — Gabbiani zu meinem Empfang erbaut.

Man kommt dann hinein und durch einen doppelten mit Mauern umgebenen Zwinger, in jedem ein Tor, dann durch die Stadt in einer langen, sehr engen Gasse hohen schöner Häuser von mehreren Stöcken, gepflastert, aber sehr heilx. Da kommt man auf einen nicht grossen Platz, auf diesem, wie Wir aus der Gasse kamen, rechts an selbem ist ein Gebäude mit einem Loggiato ebener Erde, dann auf dem Platz rechts die ganze Front ein Gebäude 1 Stock hoch, sowohl ebener Erde als im 1ten Stock mit einem schönen offenen Säulengang. Gegenüber bildet die Front der Dom, ein altes Gebäude von aussen. Wie Wir auf den Platz kamen, gingen Wir gleich links und zwar bergab, zwischen dem Dom und Häusern links. Der Dom ist von dieser Seite mit verschiedenen hervorragenden Kapellen von allerlei Architektur. Ein solcher Vorsprung steht auf Pilastern von Quadern. Man kommt dann immer weiter hinab noch ein Stück in einer Gasse zwischen Häusern, wie über eine Art Einzelstiegen und kommt aus der Stadt hinaus durch ein kleines Tor, am Rand des Meeres, an dem eine breite Gasse ist, da gingen Wir links, links ein 2 Stock hohen Haus von Quadern, ehemaliger Pallast der Republik; dann kommt man weiter, links ein 4 Stock hohes Haus, im 2ten Stock mit einer breiten und langen Terrasse gegen die Gasse, unter der das Gebäude bis inclus. des 1ten Stockes hervorgeht. Diese Terrasse hat ein Parapet von Mauer, an deren Ende ist das Gebäude, auf der entgegengesetzten Seite des Pallastes der Republik ein grosser Turm, scheint ein ehemaliger Turm der Stadtmauer zu sein. Dieses Haus gehört einem gewissen Drago, wo Wir einkehrten, nachdem Wir auf guten Weg 2 1/2 Stund¹⁹ gut mit Fuhrwesens-Pferden hergefahren sind.

Wir bewohnten dieses samt dem Danebenstehendem des Dimitrovich, die durch einen auswendig gegen die Gasse im 2ten Stock auf das Gebäude gebauten hölzernen Gang verbunden waren. Im Hause Drago, ebener Erde ist ein grosses Vorhaus, dann eine steinerne, nicht breite Stiegen,²⁰ in beiden niedere, aber saubere viele Zimmer, mit Terrazzi gepflastert im 2ten Stock, ein Zimmer ist im Turm, der noch zum Haus Drago gehört, aus diesem geht der Gang ins andere. Um zum Turmzimmer zu kommen, muse man einige

¹⁹ Dijalektalni gornjonjemački oblik. Trebalo je stajati Stunden.

²⁰ Opet gornjonjemački dijalektalni oblik umjesto Stiege.

wenige Stufen steigen. Im Hause Drago ist im 3ten Stock die Küche²¹ und sind schöne Zimmer, die gegen das Meer sehen. Gegenüber diesem letztern sind über der Gasse die hier breit ist, schon gute Häuser der Vorstadt von mehreren Stocken. Wenn man da weiter geht, kommt man links, wenn man vom Hause, wo Wir wohnten, hinausgeht, auf einen Platz, der ziemlich gross ist, zwischen Stadt und Vorstadt, und noch mehr links zur Porta terra ferma.

Wir wurden von einer sehr häufigen Menge Volks empfangen, die auch auf den Mauern und Türmen der Stadt stand, unter vielem Geschrei und lebhaften Freudens-Bezeugungen. Ein Spalier machte die Forza territoriale mit ihren Fahnen, Trommeln und Dudelsäcken und die Bürgerwache. Am Rande des Meeres tanzten Weiber und Mädchen den Lobtanz.

Oben auf dem Berg, bevor man auf Sebenico hinabfährt, sieht man den Kanal von Sebenico, der sehr breit ist, vom Land vorwärts, an dem Ufer der Küste bei Sebenico ist beiderseits eine kleine Bucht, die in das Ufer hineingeht bis zu selber von der Stadt an sind die Vorstädte mit Gärten und einzelnen Häusern, wovon ein Teil unter dem Weg ist, wo Wir herabfuhren und zwar ziemlich gross. Die Berge über dem Kanal, der, wenn man gegen Sebenico sieht, links breiter und länger, rechts schmaler und kürzer ist, sind ein nicht hoher ungleicher Rücken mit Gupfen.²² Gegenüber Sebenico sieht man den Kanal S. Antonio, der schmal ist und durch selbe geht von diesem in einer kleinen Insel im Meer das Fort S. Nicolò und eine Menge Bergrücken kleiner und grösserer zerstreuter Inseln, wovon die nächsten rechts vom Canal Parvich, links Slarin, noch weiter die andern i Scogli di Sebenico heissen. Vom Berg sieht man nur etwas vom breiteren Teil des Kanals, den schmälern aber grösstenteils.

Das alte Schloss an dem Eik der Mauer von Sebenico, wie man kommt rechts, ist höher als die Strasse auf einer Anhöhe.

Die Kerka fällt in den Kanal von Sebenico, wenn man von der Stadt gegen selben sieht, links hinein auf einiger Entfernung von der Stadt. Auf der Kerka von Scardona zu fahren auf Sebenico braucht es eine Stunde.

In Sebenico ist der Sitz eines Bischofes gewesen. Ein Domkapitel war von 12 Domherren, wovon nur noch 10 leben; Generalvikar ist Visiani.²³ Ein griechischer sogenannter Bischof Kraglievich²⁴ und griechische Geistliche sind hier.

Ein Podestà Michideo²⁵ mit Namen und ein Consiglio comunale — der Podestà scheint ein vernünftiger Mann.

Ein Giudice di pace, Giov. Simonich — ein Mautamt. Salz-, Tabak- und Stempelamt. Ein exponierter Districtskommissär Drago — ein Amt, was nicht nötig scheint, er soll mehr belesen als tätig sein. Ein Wohltätigkeitskommission Sanitätsdeputation.

Garnison ist nur in Fort S. Nicolò. Kommandant ist Hauptmann Grimer, der in Sebenico wohnt. Dann ist da ein Ingenieur-Hauptmann Dieri²⁶ — und ein Artillerie-Offizier.

Colonello territoriale ist hier Grisogono, ein artiger Mann.

Inwohner sind 6 000 bloss in der Stadt, dann noch 4 000 in den Vorstädten. Klöster sind da — eines von Klosterfrauen — Benediktinerinnen. Eins von Franziskanern — sind 29 im Kloster mit den Exponierten sind 33. Eines

²¹ Isto, trebalo je stajati Küche.

²² Isto, trebalo je stajati Gipfel.

²³ To je bio Ljudevit Visiani, kapit. vikar. Almanacco prov. della Dalmazia per l'anno 1818, str. 150.

²⁴ Venedikt Kraljević, vidi o njemu u uvodu i u bilj. 13.

²⁵ Zapravo se zvao Mihovil Difnico, usp. almanah iz bilj. 23, str. 125.

²⁶ To je satnik Nikolaus Grimmer, zapovjednik grada valjda satnik inžinjeraca N. Deczy, isto, str. 134—35.

von Minoriten. Von Dominikanern sind ihrer 4, welche Schule geben nach ihrer Art, auf im Latein und Philosophie unterrichten. 10 Pfarren mit den Kooperatoren. Im Dom wird illyrisch und italienisch gepredigt, auch katechisiert.

Von den Inwohnern²⁷ sind die vornehmeren Italiener, die gemeineren Morlaken. Dereinst standen sie gut wegen des Handels mit der Türkei, der, seitdem die Karavane der Türken nicht mehr herkommen, stockt. Eine Frage ist, ob dieses noch tunlich ist?

Armer sieht man viele hier und Zerlumpete mit braunen Fetzen.

Von den Inwohnern sind die Morlaken wie in Scardona gekleidet, nur haben von den Weibern einige weisse Tücher auf eine andere Art um den Kopf, die Männer auch einige um ihr rotes Kappel,²⁸ so dass es wie ein Turban aussieht.

Die Stadt hat kein Vermögen, weil ihnen die Franzosen alles weggenommen, nicht einmal ein Haus, so dass die Städtische Verwaltungen im Hause des Podestà gehalten wurde.

Die Stadt samt Vorstädten liegt am Meer am Fuss der beschriebenen Bergen, die Stadt am nächsten am Meer in Gestalt eines Ablaufs von einer kleinen Bucht an, bis wo das Ufer wieder gegen das Meer hervorgeht. Sie ist mit hohen Mauern umgeben, die das Schloss St. Anna mit einschliessen. Am Meer ist bei der Bucht zuerst das Borgo di Mare, inner der Stadtmauer, die am Meer mit einem kleinen hinten offenen Werk endet. Dann ist der Borgo, eine Reihe Häuser am Abhang des Berges, worauf das Fort St. Anna steht. Dann ist wieder eine Mauer von Meer an, die hinaufsteigt auf den Berg eben dieses Forts, der mehrere kleine Abstufungen hat, und auf einer dieser fortgeht bis auf eine Mauer, die vom Fort an die Mauer hervorgeht, welche die Borghi einschliesst.

Die erste Mauer hat wie 2 Bastions und folgt dem Rand der Abstufung.

Parallel mit dieser geht eine 2te Mauer vom Spitz des kleinen Plateau, worauf St. Anna steht gegen das Meer hinab, anfangs vom Spitz schräg und sik sak. Diese Mauer geht bis an das End der Stadt schliesst selbe irregulär auf der Meerseite ein. An selber stehen auch Häuser, so wie zwischen ihr und dem Meer, beim Palazzo publico beim Haus Drago nämlich hat sie 2 Türmer, dann läuft sie wieder, hat am Eik einen runden Turm, dann landeinwärts hat sie einen 2ten Turm, dann einen grossen Bastion, dann eine Courtine,²⁹ worin die Porta di terra ferma ist, von dieser, wie man hineingeht links, ist ein runder Turm am Eik der Courtine, rechts auch einer am Eik, dann läuft die Mauer mit 2 kleinen Bastions einen Turm, dazwischen Courtinen von Mauer, dann einem halben Bastion auf der 1sten Abdachung des Plateau St. Anna, dann auf selber fort bis an das Eik, wo es nach der Figur der Abdachung eine Halb-Bastion macht, an der sich die äussere Mauer anschliesst, die vom Meer kommt. Hinter diesem Halb-Bastion geht eine Mauer, von der ausseren Mauer, die gerade an das Meer geht, bis zu inneren und dem Fort St. Anna.

Dieses Fort besetzt das ganze Plateau am Rand und ist ziemlich gross; es hat 6 Bastionen gegen das Meer zu, nebst dem noch eine innere Mauer. Auf dieser Seite ist der Abhang des Plateau auch gäher, mit mehreren Abdachungen, und ein Spitz davon geht hinter dem Borgo di mare gegen das Meer hervor, auf der Landseite hängt das Plateau St. Anna mit einem Sattel, worüber Wir fuhren mit den hohen felsigten Bergen zusammen. Im

²⁷ Stari dijalektalni oblik koji nije doživio novonjemački prijeglas. Trebalo je stajati Einwohner.

²⁸ Dijalektalni austrijski deminutiv. Trebalo je stajati Käppchen.

²⁹ Dio bedema koji podsjeća na zavjesu. Car rabi mnogo francuskih vojnih i vojnograditeljskih naziva, jer Austriju onda još nije bio zahvatio purizam J. G. Herdera.

Fort ist eine Kirche und ein Haus, von der Stadt geht eine Stiege hinauf auf den Vorsprung gegen das Meer geht vom Eik der Stadtmauer eine Mauer bis an das Meer, dann eine andere bis an ein grosses Werk, was die Gestalt eines grossen Bastions hat, und den Terrain von der Stadt bis am Vorsprung einnimmt und ganz geschlossen ist. Die eine Mauer davon geht unten am Meer. Im Werk steigt der Terrain stark, so wie durch die Stadt Sebenico nach der Länge, mehr gegen das Meer ein Abhang durchaus geht.

Zwischen der Stadtmauer und dem Meere, dessen Ufer unregelmässig ist, liegen einzelne Häuser auch in 1 und 2 Reihen, gegen das Meer sind Töre, am nächsten an St. Anna, Porta di quattro Pozzi, dann Porta S. Giacomo, Nuova, Beccaria, Penid Dobeich, Zucka.

Die Vorstädte liegen ein Teil mit einer Kirche mit Gärten unter dem Weg rechts, wo Wir heute fuhren, der grösste Teil zwischen den Bergen und der Stadt, und dann noch weit über die Stadt hinaus auf die Seite von Frangi von den Bergen an bis an das Meer ebenfalls mit Gärten, da macht das Meer eine kleine Bucht landeinwärts, dann wieder einen Vorsprung und eine Bucht, der Vorsprung ist nicht gross, darauf sind einige Häuser und ist der Terrain mit Abhängen gegen das Meer.

Auf dem Platz bei der Porta di terra ferma ist eine Kirche, mit der Front gegen uns wie Wir kamen.

Das Kastell S. Giovanni okkupierte ein längliches Plateau, wovon die Abhänge gäh mit mehreren Absätzen nur gegen die Vorstadt von Sebenico oben gäh, unten sanfter sind; es hatte die Gestalt eines Hornwerks mit der Hörnern landeinwärts, links vorwärts, wenn man vom Meer hinsieht, hinter diesem langen Hornwerk, näher gegen Sebenico war wie eine oblonge Citadelle gegen das Land mit 2 Halbbastionen und 2 auf den anderen Landseite an den Eiken gegen die Meerseite, auf welche wie eine fast gerade Mauer war. Um diese Citadelle war noch eine Enveloppe sowohl gegen des Hornwerk, als links wenn man von Sebenico hinsieht, am Rand des Plateau, worauf das Fort steht, in selbem waren viele Gebäude. Ein Fahrweg geht von der Vorstadt auf der Meerseite hinauf im Berg links eingeschnitten und bei einem Tor hinein.

Das Kastell Baron ist auf dem nämlichen Bergrücken, der schmal oben ist und schräg vorwärts etwas gegen Sebenico geht. Auf dem End dieser Schrägen ist das Kastell auf einem Plateau, das es kaum ein halb ein ganzer Bastion ist landeinwärts. Sonst geht es nach dem Plateau, worauf es ist. Die Abhänge der Berge von selben sind gäh mit der sanftesten Abstufungen gegen die Vorstadt, aus der ein Fahrweg in den Berg links eingeschnitten hinaufgeht und auch ein Tor hinein auf der Seite gegen das Kastell S. Giovanni zu. Auf der entgegen gesetzten Seite ist es fester und ist eine tiefe enge Schlucht in den Bergen zwischen gähen Abhängen, darin ein Weg aus der Vorstadt geht, der sich dann, so wie die Schlucht in 2 Schluchten teilt, wovon die Eine landeinwärts hinten dem Kastell Baron am Fuss seinen Abhängen geht, diesen ist ein Fussteig, der nach Dernis führt, die anderen auf die andere Seite landeinwärts; über die Schlucht gehen die Berge hervor, deren hochster Rücken mit Gupfen, aber parallel mit der Hauptschlucht geht, durch das Fort Baron geht eine Mauer mitten durch parallel mit dem Meer. Gebäude waren nicht viel darin.

Die Revétements des Fort St. Anna sind hoch.

Die Forts sind schon lange nicht repariert worden, aber doch noch zu brauchen samt ihren Gebäuden. Jenes St. Anna ist am schlechtesten, weil unter den Franzosen ein Pulvermagazin darin gesprungen.

Den 11ten Mai.

Von Haus weg, rechts gegangen, wie gestern, da steht am Meer ein ebenerdiges Gebäude, auswendig mit einem offenen Säulengang, Darin sind gute Zimmer, das Casino der Sanità. Bei diesem geht ein kleiner Molo gerade in das Meer. Hier steigen Wir in das Caiccio und fuhren durch den Kanal di

Sebenico, welcher breit und mit kahlen Bergen umgeben ist mit sanften Abhängen am niedrigsten, beiderseits steigen sie wieder etwas mit ungleichen Rücken gegen den Eingang des Kanals S. Antonio und sind da mit felsigten gähernen und schroffen Abhängen gegen selben. Auf jedem Eik sieht man da oben die Ruinen eines Turmes, links ist am Ende des Kanals auf einer Spitze die gegen selben hervorgeht, ein grosses Gebäude, das ehemalige Lazaret. Der Kanal S. Antonio dreht sich rechts vorwärts und ist ziemlich breit, die Berge beiderseits nicht hoch, mit ziemlich gähen felsigten Abhängen machen [sie] eine nicht tiefe Bucht, auf jeder Seite an denen Ende, wo sie schliesst, wo sie steigen und einen Gupf haben. In jenen links ist gegen das Meer zu eine Höhle im Felsen, darin eine Mauer, in dieser eine Tür und ein Fenster ziemlich hoch ober dem Meer. Darin war ein Einsiedler und ist eine Kapelle, S. Antonio genannt, eine kleine Wegkapelle, steht am Meer, dann fangen die Bergrücken an auf beiden Seiten mit langen sanften Abhängen abzunehmen. Darauf sind zum Teil Bäume und ist bebaut sonst felsigt gegen das Meer, die letzten Abhänge vorzüglich und ein Stück insbesondere links gäh, beiderseits machen die Abhänge eine ziemlich weite Bucht, die sich mit 2 Spitzen zwischen dem Meer und dem Kanal endet. Man geht dann hinaus, die Küste rechts geht noch ein Stück gerade fort ebenso wie die Abhänge, darin ist eine kleine Bucht, jene links zieht sich ein beträchtliches Stück zurück, dann geht sie wieder vor gegen das Meer, felsigt und sind Rücken bebaut gegen die Abhänge. Vom Spitz dieser Küste, Wenn das Meer ruhig und nieder ist, geht wie eine Erdzunge von Felsen und Gebüsch lang hervor gegen das entgegengesetzte Ufer am Ausgang des Kanals S. Antonio, mitten in dieser Zunge ist ein ebensolcher niedriger runder Hügel auf beiden Seiten des Hügels ist es teilweise mit seichem Wasser in obgesagtem Fall überdeckt, vorzüglich zwischen dem Land und dem Hügel, am Ende dieser Zunge an dem Ausgang des Kanals S. Antonio steht auf den Felsen das Fort S. Niccolò, ein langes spitziges Dreieck mit 2 Bastions mit runden Orillons, dazwischen eine Courtine, gegen die Erdzunge ein Bastion mit runden Orillons gegen den Eingang des Kanals am Eick der Zunge. Das Fort ist mit sehr hohen Revétements, die bis ins Meer hinabhegen, von Ziegeln, die aber ausfaulen. Es hat nur ein Tor, dieses ist hinter dem Orillon des spitzigen Bastions gegen den Kanal. Wenn man von selbem hinkommt, hat eine gähe Aufzugbrücke und ist auswendig mit einer schönen Architektur von S. Michieli, der das Fort gebaut, ober dem Tor ist ein schöner grosser Löwe von Stein, der frei steht. Das Fort ist ganz kasemattiert mit herrlichen grossen Kasematten mit Schusscharten à fleur d'eau, die Kasematten sehr hoch und geräumig, beim Tor selbst inwendig eine grosse, durch welche man durch eine grosse Eselstiegen, die gepflastert ist, hinauf in das Fort kommt. Dieses ist inwendig ganz mit terazzo gepflastert, das aber nun gemacht werden muss, weil die Kasematten schon durch die Feuchtigkeit leiden. Auch ist dieses schon passiert. Die Parapette des Forts sind dick aber von Mauern und mit gemauerten Schusscharten, so dass man die Kanonen nicht recht bewegen kann im selben. Auch ist der obere Teil des Forts so hoch, dass man nur Stechschüsse hinabmachen könnte, hingegen aus den Kasematten sperrt man ganz den Eingang des Hafens, der nicht sehr breit, aber tief ist, mitten im Eingang sind kleine Felsen. Der Bastion gegen den Eingang ist gleich mit dem übrigen Fort, die 2 andern sind höher, hinter der Courtine, dazwischen ist ein ebenso hoher Weg, wie selbe, aber sehr schmal.

Mitten im Fort näher an der Courtine gegen das Meer ist ein mit selber paralleles langes Gebäude, oben creneliert, daran die Wachstube, im Gebaude selbst, was bombenfrei ist, ist die Kaserne, darin ein Stock mit Brettern abgeteilt, es ist ein langer trockener Saal, sehr gut; ein separiertes Gebaude ist darneben hinter der Bastion gegen den Ausgang des Hafens, auch bombenfrei mit 3 Zimmern für den Kommandant[en], gut und trocken, worin nun der Offizier wohnt. An der Courtine gegen das Meer ist ein bombenfreies Pulver-Magazin, ein Handmagazin ist an der Courtine gegen das Land, und auch ein

Backofen, 4 Kanonen sind darin auf Seelavetten, die aber schon schlecht werden.

Einige Kanonen liegen beim Tor in der Kasematte, sonst ist das Fort im besten Stande. Platz ist für die Garnison und alles Erforderliche überflüssig. Mitten im Fort ist eine gute wasserreiche Zisterne mit einem grossen Behälter in Felsen gehauen, so wie ein Teil der Kasematten.

Man fährt bei gutem Wetter von Sebenico zum Fort in 25 Minuten...³⁰ im Winter bei Stürmen ist es schwer. Es wirft dann zuweilen bis hinauf die Wellen.

Ein Offizier ist nur darin mit 30 Mann Infanterie, die alle Monat abgelöst werden, und einige Artilleristen.

Wenn man vom Fort gegen das Meer hinaussieht, so ist links vorne, nicht sehr weit die Insel Slarin, ziemlich gross mit einem hohen Bergrücken, worin fleissige Menschen sein sollen. Auf dieser Insel werden Korallen gefangen. Dieser Fang ist an Neapolitaner verpachtet. Dann, mehr links sind einige kleine Inseln und Felsen und noch mehr geht das feste Land mit verschiedenen ungleichen Bergrücken und Buchten im Halbmond weit hervor bis zur Punta Bianca, worin schlechte Passage wegen Sandbänken sein soll. Vorne sieht man hinter einander die verschiedenen Bergrücken, die Scogli, die weit heraus sind, die letzten gegen das Meer, die Rücken ihrer Berge sind parallel mit der Küste. Bewohnt ist davon nur die letzte Insel gegen das Meer, Zuri, mit dem Ort dieses Namens. Rechts vorne sieht man den Rücken der Insel Parvich.

Eine Menge Schiffe von allerlei Gattungen ausgezierte, auch schlechtere, fuhren mit uns, mit einige Trommeln nicht recht gespannt, auf denen immerfort getrommelt wurde. Rechts fuhren bloss Männer auf Schiffen, links Weiber, die sehr schnell fahren, weiss angezogen waren mit scharlachroten Leibeln ohne Arme, sonst wie in Scardona.

Im Zurückfahren sahen Wir recht Sebenico, welches am Meer und Abhang des Berges das Kastell St. Anna hinauf bis auf dessen gähesten Teil liegt, lauter hohe Häuser, nicht angeworfen, von Stein, am Meer sind ein Paar Kirchen, rechts vom Tor, wo wir gestern aus der Stadt herauskamen, eine vor der anderen und auch vom Tor etwas entfernt.

Der Kanal von Sebenico ist tief, so wie seine Einfahrt, indessen bleiben doch die grossen Schiffe wegen der Beschwerlichkeit des Hineinkommens ausser selbem, im Kanal bei der Stadt waren nur wenige kleine Schiffe.

[Die] Domkirche steht auf 2 Seiten auf einem Platz, auf einen langen gegenüber des Loggiato, die Façade auf einem kleinen Platz, der mit dem Grosse zusammenhängt. Der hintere Teil der Kirche ist jener gegen die Gasse, wo Wir gestern herabkamen. Dieser Teil ist wegen des Hochaltars und der Seitenkapelle verschieden gebaut, wie Ich gestern beschrieben. Die lange Seite, so wie die Façade ist von Stein, eine sehr schöne Architektur, besonders die Façade, die ein grosses and zwei kleine Tore hat, halb gothisch, halb italienisch, die Zierrate sehen fein ausgearbeitet. Inwendig ist die Kirche ganz von Stein, so wie auch ihr Gewölb, mit 3 Navatten, die mittlere viel höher, die 2 anderen niederer, getrennt durch runde Säulen mit schönen Kapitellen, die Bögen tragen oben die Architektur, oben der Bogen geht es noch hoch hinauf bis zum Gewölb und sind eine Menge kleine niedere Säule, zwischen welchen man herabsehen kann. Da werfen die Franzosen an gewissen Festtagen Blumen hinab. Die 3 Navatten gehen durchaus auch beim Presbyterio. Da ist eine schön gearbeitete Balustrade von Stein auf einer Mauern, die die Kirche sperrt, auf dieser oben sind in der mittlere[n] Navatte beiderseits die Stallen der Domherren, von Stein, schön ausgearbeitet und mit Holz gefuttert, oben den Stallen ist die Kirche wie ein Kreuz, das Gewölb mitten eine Kuppel ohne Lanterne, und über den Stallen selbst schön ausgearbeitete Balustraden

³⁰ Jedna nečitljiva riječ.

von Stein an deren Ende gegen die Kirche Kanzeln links oben den Ställen hinter der Balustrade die Orgel. Im 1ten Stock sind da beiderseits holzerne Chöre.

In diesem 1ten Teil des Presbyteriums steigt man über mehrere Staffeln,³¹ dann kommt man zum 2ten hintern Teil desselben, wieder durch eine Balustrade, die schön ausgearbeitet ist, und durch die Kirche geht, vom 1ten Teil getrennt. Darin ist ein Halbzirkel mit einer schönen Architektur, in dem ein prächtiger Hochaltar von Marmor frei steht. Beiderseits oben sind 2 Oratorien mit einem offenen Bogen, der Hochaltar hat ein prächtiges Antependium von Marmor mit Basreliefs. Um zu diesem 2ten Teil des Presbyteriums zu kommen, muss man über eine Stiege hinaufsteigen. Rechts und links vom Presbyterium sind Kapellen, jene links von Stein vorzüglich schön ausgearbeitet, rechts vom Hochaltar, wenn man hinget, neben dem Anfang vom Presbyterio geht man über eine steinerne Stiege hinab in das Baptisterium, eine runde Kapelle von schöner Architektur in Stein ausgearbeitet, darin ein schöner Taufstein ist. In den Seiten-Navatten sind Seitenaltäre von schönem Marmor einige auf einem rechts, wie man zum Hochaltar geht, ist ein Bild von Schiavonetto, auf einem ein Sarg mit vielen alten Reliquiarien, auf einem links eine grosse Reliquie, und auf dem 2ten bei der Tür ein Bild ebenfalls von Schiavonetto. Diese Bilder brauchen auch Restauration.

Das Dach der Kirche soll auch schlecht sein, so dass es einregnet.

Die Kirche ist von hiesigem Stein gebaut, halb gothisch, halb italienischer Architektur, die Zierrathen so fein ausgearbeitet, dass man es kaum bei dem Stein begreift.

An der Kirche auf der langen Seite, der entgegengesetzten des Platzes ist der Bischofspalast, ein 2 Stock hohes Gebäude, in der Gasse, wo Wir hinausgingen, rechts am Tor, dessen Façade von Stein mit einem Balcon gegen das Meer. Das Bischofsgebäude bildet mit der Kirche einen Hof, darin ist das Platzkommando, und gegenwärtig die Genie-Direktion.

Das Loggiato auf dem Platz gehört der Gemeinde. Im 1ten Stock ist es offen, ebener Erde ist darin das Casino, wo sich die Ansehnlichen versammeln, neben selbem geht eine Stiege bergauf in der Prolongation der Gasse gegen das Meer, in der Wir ankamen.

Das kleine Loggiato auf dem Platz dient zur Hauptwache.

Gegenüber selbem und dem Dom und Bischofspalast macht der Palazzo das Eik, welcher sodann vor dem Tor, wo Wir gestern hinausgingen, weit hervorgeht gegen die andere Häuser, gegen das Meer, dann in einer Flucht mit dem Hause Drago geht. Dieses Gebäude war vorhin die Wohnung des Rapresentante der Republik, Conte genannt. Es ist von Stein und sehr hoch auf der Meerseite, gegen die Gasse gegenüber dem Bischofspalast niedriger, aber durchaus einen Stock hoch. Es hat einen Hof auf 3 Seiten mit Gebäuden umgeben, auf der Meerseite hat es ebener Erde 2 grosse luftige Zimmer zu Kerkern mit Pritschen, darin war kein Arrestant. Dann einen Saal zum Theater zugerechnet mit hölzernen schlechten Logen in 2 Stöcken, an die Mauer angebaut, wo zuweilen gespielt wird, wenn Troupes kommen.

Die Stiegen zum 1ten Stock ist³² von Stein, hoch im Hof unter Dach, aber ohne Wand, gegen den Hof im 1ten Stock sind viele grosse schöne Zimmer wie Säle, die zu einer Kaserne sehr gut geeignet sind. Dann ein Zimmer am Hause des Drago, das ihm für sein Amt als Commessario Distrettuale eingeräumt worden. In dem einen Trakt im Hof, hinten, sind die Kucheln, in jenem gegen die Gasse ebener Erde ist die Wachstube, im 1ten Stock das Amt des Giudice di pace, ein grosses und mehrere kleine gute Zimmer. Dazu ist eine

³¹ Važi kao Stiegen. Inače je ovaj izraz udomaćen u jugozapadnom alemanskom narječju, a ne u Austriji.

³² Dijalekatski oblik. Trebalo je stajati Stiege.

separierte Stiege. In den Palazzo will man den Kommandanten und die Génie-Direktion geben. Es wäre schade es zu verbauen.

Vormals gehörte das Gebäude der Gemeinde. Unter den Venezianern wurde es zum Dienst der Republik genommen.

Vom Platz in die Gasse hinein, wo Wir gestern auf selbe kamen, ist die Pfarrkirche S. Trinità, ziemlich gross.

Wenn man dann in der nämlichen Direktion eine Weile dann links geht, kommt man zur griech[ischen] nicht un[er]ierten Kirche, darin ist eine katholische, nicht sehr gross, mit einem Iconostas, aber noch nicht sehr schön eingerichtet. Nur 800 Seelen dieser Religion sind da.

Das Nonnenkloster — Benediktinerinnen — welche die Jugend erziehen, dann das Franziskanerkloster samt Kirche — sind mehr unter dem Berg des Fort S. Anna.

Unter selbem sind mehrere ruinierte Häuser, und am Meer das ehemalige Kloster St. Katharina; da es an einer Abdachung liegt, so hat es 2 Stock gegen die See, rückwärts nur einen. Das Gebäude ist in Gestalt eines Hakens, der gegen das Land zurückgeht, hat viele grosse gute Zimmer, auch Keller. Nun dient es zu einem Magazin für Gerätschaften des Genieamtes, braucht aber Reparation. Sonst könnte es zu einer Kaserne gut dienen.

In der Vorstadt ist das Lokale, wo ehemals ehemals die türkischen Karavaneen mit ihren Waren zum Handel kamen, dann das Spital, ein 1 Stock hohes Haus mit einem Platz von selbem mit einer Mauer umgeben. Der eine Teil des Hauses dient zum Findelhaus, der andere zum Spital, bei jedem ist im Hof eine gemauerte ungedeckte Stiege, im 1ten Teil ebener Erde ist die Küche, im 1ten Stock ein Zimmer der Priora — eines für die Findelkinder und Ammen, darin nur 2 Ammen und 2 Kinder waren. Die übrigen werden auf das Land gegen 10 f. monatlich gegeben, die aber nur bis zum 10ten Jahr gezahlt werden.

Ebener Erde in einem feuchten schlechten Zimmer, zu dem man nur durch eine hölzerne Stiege mit einer Falltür kommt, ist ein Bett für zahlende Gebährende, die nicht bekannt sein wollen.

Im anderen Teil des Gebäudes ebener Erde sind 4 viel bessere Zimmer, in deren einem der Krankenwärter wohnt, in einem anderen eine Holzlage ist. Darin könnte man die zahlenden Gebährende geben. Im 1ten Stock sind grosse gute Zimmer, darin 18 Betten, halb auf Männer, halb auf Weiber, in separierten Zimmern, aber es waren deren nur 3 mit Weibern belegt. Es schien alles sauber, aber renoviert. Ein eigener Chirurg hat die Aufsicht und besorgt zugleich die Kost.

Da die Franzosen dem Spital alles Vermögen weggenommen, so erhält es nun das Ärar, und gibt so viel für den Kopf.

Die Stadt Sebenico zeigt von Grösse aus ihren Mauern, die römisch sein dürften, da sie besonders hoch und fest sind. Die Häuser sind hoch und solid, allein die Gassen eng und gapflastert mit Steinen, worauf glatt zu gehen ist. In vielen Gassen geht es hinauf, hinab, auch gäh und mit Absätzen, alles fast unregelmässig. An Trinkwasser gebricht es auch hier, daher auch mehrere Zisternen da sind.

Die Inwohner der Gegend von Sebenico sind gut, sie wünschen so behandelt zu werden, wie sie es unter Meinem vorigen Besitzstand waren, nämlich nicht zugleich ihren Herren zu zahlen und Mir den Zehend, weil sie in vecchio acquisto sind.³³

Nachmittag wurde eine Regatta von Schiffen mit Weibern als Ruderer über den Kanal di Sebenico gemacht. Das Ziel war ein Mann mit einer Fahne, der am rechten Ufer von dem Palazzo stand. Die Weiber waren ganz weiss,

³³ Stara stečevina nije plaćala porez duždu nego feudalcu za razliku od nove stečevine koja je plaćala desetinu duždu, odnosno mletačkoj vlasti. Ovdje su građani možda ustajali protiv stanovitih zlouporaba činovnika.

mit einem weissen Vortuch, Rock und Tuch über dem Kopf, ein Scharlachrotes Leiberlohne Ärmel, hinten weiss bespitzt auf den Nathen, wie die hungarischen Tolmane, rothe Strümpfe, gelb lederne Schuhe.

Andere mit dunkelblauen Röcken mit roten Einfassungen und dunkelblauen Leibeln, sonst wie die anderen. Diese gewannen.

Dann wurde die Moresca getanzt, wie in Zara, nur waren die Tänzer die Hälfte als Römer, die Hälfte als Türken gekleidet. Vorwau ging einer wie ein französisch[er] General mit einem kleinen Genius, dann 2 kleine Fahnen-träger, ein Römer und ein Türke. Der Genius hielt im Anfang eine Rede.

Dann ward die Cerchiera getanzt, ein Coutre-Tanz mit einer Musik wie die Furlana fast die Schritte mühsam wie Basque, fast zum Teil, zum Teil masurisch. Die Tänzer und Tänzerinnen waren Männer als Schäfer und Schäferinnen schön gekleidet und hatten Guirlanden in den Händen und machten tanzend verschiedene Figuren, die Weiber ganz weiss mit Blumen, die Männer weiss und nur grüne Jackerle und Hüte. Ein kleiner Genius war dabei, der zuletzt und ein alter Bauer, der zuerst eine Rede hielt. Dieser in einem langen grünen Rock.

Gemeinere Weiber tanzten für sich im Kreis bei dieser Musik ebenfalls so, aber nicht so künstlich und sangen so ein Gesang, fast wie die Sennerinnen in Oe ob der Enns.

Die Frauen sind hier gut gebaut. Einige hübsch, die Männer schön.

Die Armen, hier und in der Gegend sah Ich in ganz separierten Haufen von dem anderen Inwohnern stehen.

Eine Mauth ist hier gegenüber des Hauses Dimitrovich am Meer, ein 2 Stock hohes Gebäude, ebener Erde sind die Magazine.

Der Handelstand hier wünscht, dass die türkischen Karavanen wieder bis hierher durch das Land kommen.

Der Generalvikar Visiani hat Mir eine übersicht seiner Diözese gegeben. Er klagt, dass hier keine rechte Schule, nicht einmal Normalschulen sind.

Der Bischof Knaglievich wohnt mit seinen Geistlichen in dem Gebäude eben seiner Kirche, ehemaliges Benediktinerkloster. Er hat mir einen Bericht über seine Diözese gegeben. Er ist, wie es scheint, der Union sehr geneigt, sehr gut mit den Katholiken, die ihn auch schätzen. Er wünscht seine Geistlichen gebildet und in einem Seminario mit den Lateinern erzogen zu sehen.

Die Benediktinerinnen sind aus 3 Klöstern in Zara zusammengezogen, ihr Kloster ist elend. Sie unterrichten Mädchen im Lesen und Schreiben, die gemeinen Kinder im Arbeiten, alle in der Religion.

Hier ist ein gewisser Jurinovitch³⁴ Domherr, der anzeigen will, wenn im Lande etwas Schädliches vorgeht.

Nicht weit vom Ausgang des Kanals S. Antonio, wenn man hinausfährt, links in einer Bucht, sind Salinen hinter dem Kastell S. Antonio. Diese Bucht ist wie ein See mit einem schmalen Auslauf, wie ein Kanal in das Meer, der erweitert werden musste. Der Cancelliere Fontana, dem diese Salinen gehören, sagte, sie könnten erweitert werden und den Kanal müsste grösser gemacht werden.

Vor der Kaserne, dem Palazzo bei diesem Vorsprung beim Stadttor ist auf der Meereseite ein nicht grosses ebenerdiges Gebäude, ein Dach auf Säulen mit Gattern die Wände. Darin ist der Fischmarkt.

Den 12ten Mai

Von Porta di Terra weg, rechts über dem Platz, da bleibt rechts eine Kirche mit Turm auf dem Platz, um den Platz sind zwei gute, auch mehrere Stock hohe Häuser. Man fährt zwischen solchen mit Gärten, dann hinauf. Links ist ein felsigter ungleicher Bergrücken, oben mit gähen Abhängen, unten sanfter eben solchen und sehr felsigt, darauf Gebüsch, ölbäume und

³⁴ To je bio kanonik i vikar Josip Jurinović, doktor prava i bogoslovija, Almanah iz bilj. 23, str. 149.

Weingärten, wo es tunlich ist. Man fährt auf diesen Abhängen, rechts unten ist der Kanal von Sebenico, von diesem geht eine kleine Bucht Landeinwärts, dann teilt sich der Kanal! dazwischen ist eine Erdzunge, worauf das Dorf Maddalena mit guten Häusern auf einem niederen Rücken steht, herwärts hört dann das Meer auf und ist ein breites Tal mit sanften Abhängen bebaut und mit Weingärten, vorzüglich von Ölbäumen. Dieses Tal steigt auch, bis am Weg ist es so bebaut. Über das Meer, den Kanal von Sebenico ist ein ungleicher kahler, nicht hoher Rücken, der vorwärts abnimmt, links die Bergabhänge felsigt mit breiten Schluchten, der Rücken oben ist ungleich mit gähen Abhängen, felsigt und mit Gupfen, die Abhänge bebaut, mit Weingärten und Oliven, schön kultiviert bis am Weg. In den Abhängen, die lang unten sind, sind breite, ebenso kultivierte Schluchten.

Man fährt in einer solchen über einen kleinen Torrent über eine hölzerne Brücke, links nicht weit vom Weg etwas höher ist eine Kapelle, hie und da sind Stückl Felder, auch Felsen, darauf Gebüsch. Die Ölbäume stehen hier in Reihen, sind gross, mit mehreren Stämmen aus dem Stock. Man fährt sanft hinauf, rechts ist ein Stück etwas steinigter, links macht der Rücken oben ein paar langere Gupfen, hinter selben liegt das Dorf Danillo, rechts sieht man auf dem grossen steinigten Fleck ein paar Häuser, dann das Ende von Slarin und derneben das hohe Meer, dann in einer breiten sanften Ebene rechts abhängig vom Fuss des Bergrückens links, dann noch mehr rechts wieder steigend, rechts, wo tunlich bebaut und mit Gebüsch, aber viel steinig, links wie vorhin, zwischen dem Gupefnsattel. Man fährt mehr links zwischen Feldern mit Weingärten, Ölbäumen und Feigen und wieder rechts ein grosses Stück schön bebaut, weiter rechts Anfang steigend und steinigter, dann steigt ein nicht hoher Rücken hinauf mit sanften Abhängen mit Gebüsch, dann auf schön bebauten Abhängen wie vorhin langen sanft abhängenden, links der ungleiche felsigte Rücken mit gähen Abhängen, rechts unten der See von Mosigne, ziemlich weit, gross, zwischen den sanften Abhängen, worauf man fährt, dem Rücken, der rechts hervorgeht in einiger Entfernung und dem hohen Rücken des Monte Crespastica, der vorwärts sanft abnimmt gegen das Meer und lang ist an dessen Fuss liegt, wo der nicht sehr enge Auslauf des Sees gegen das Meer ist, der Ort Kastell Andreio, ziemlich gross, mit guten Häusern. Man fährt über einige kleine Wasserrisse mit hölzernen Brücken, die Gegend, in der man fährt, sind Weingärten mit Ölbäumen und Feigen, schön kultiviert bis am See, dessen Ufer eben so sind, rechts nicht weit vom Weg ist eine kleine Kapelle, dann nicht weit ein kleines Bergl, die Bergabhänge über dem See sind nicht gäh, kahl, nicht Hutweiden mit Gebüsch, diesseits alles schön bebaut. Die Abhänge am Ablauf des Sees Mosigne sind felsigter, am linken Ufer mit einem doppelten Gupf. Man fährt mehr rechts in gleicher Gegend, der hohe Rücken links ist gleicher oben und steigt. Unter selbem in einiger Entfernung links ist eine kleine Kapelle. Im dem Bergrücken ist eine breite Schlucht zwischen kahlen Abhängen, Man fährt sanft hinauf auf einen schlottrigen, sanft abhängenden Rücken, rechts und links, wie vorhin bebaute Täler, wovon jenes links breiter ist und mehr bebaut, über selbes der vorige Rücken mit einem spitzigen Gupf, der sodann abfällt, rechts über das Tal ein langer sanft abhängender felsigter Bergrücken mit Hutweiden und Gebüsch des Berges Krespatica. Links geht aus den Bergen eine Schlucht zwischen sanften und kahlen Felsenabhängen nach dem Gupf heraus, vom Gupf an geht der hohe Rücken hinter dem vorderen Abhängen zurück, immer steigend gleicher und kahl, ober dem vorderen scheint ein Plateau zu sein. Das Tal links ist wie vorher, jenes rechts eben so, aber tiefer, der Berg Krespatica, ein hoher langer Rücken parallel, wie Wir fuhren, mit zum Teil gähen kahlen Abhängen gegen das Tal mit Hutweiden, darauf Gebüsch.

Man fährt auf dem vorigen Rücken immerfort hinauf, rechts am Weg die Kirche von Verpoglie, unten tief im schmalen Tal sind Felder. Der Rücken,

auf dem man fährt, ist kahl, felsigt, mit Gebüsch, seine Abhänge rechts ebenso, und gäh, jene links sanft, bis an das Tal, was schön bebaut und dann so hoch, wie der Rücken ist, über selben auf den vorderen Rücken der oben felsigten unten bebauten Abhängen, darauf der zerstreute Ort Verpoglie mit guten Häusern.

II

Onda koso nizbrdo, pa lijevo isto takvim, ali strmim i kamenitim kosinama prema moru i predgradima Šibenika što se nižu među vrtovima. Lijevo se spušta širok klanac nad kojim se nalazi dosta velika tvrđava sv. Ivana. Dalje put vodi nizbrdo uz iste visoke i krševite strmine. Lijevo se vidi tu i tamo poneka lijepa kuća.³⁵ Onda se dođe do nekog sedla ili široke doline. Desno je gradski bedem, što počinje polusrušenim zidom od tvrđave sv. Ane, a lijevo široka dolina sve do mora puna lijepih kuća s vrtovima, zatvorena krševitim obroncima brda. Na tom brdu je tvrđava Barun, velika ali u lošem stanju. Onda put vodi ravno i tako se stiže do predgrada. Kuće se nižu lijevo, dok se desno diže visok slabo očuvan bedem s istaknutim tornjevima sličnih oblika.³⁶ Sada put vodi blago nizbrdo i tako se dođe do širokog trga³⁷ između gradskog zida i predgrada Varoš, a onda do gradskih Kopnenih vrata. To su mala, tako malena vrata u velikom bedemu da kroz njih ne može ni kočija. Ona su lijepa i nad njima je uklesan lav. Pred vratima je lijep trijumfalni luk, koji je ovdajšnji plemić Gabbiani podigao Meni u čast.

Ulaz ide kroz dvostruki bedem s po jednim vratima u svakom. Tako se stigne u grad, točnije u dugu i vrlo tijesnu ulicu koju zatvaraju visoke i lijepe višekatnice. Ulica je popločana velikim pločama i vodi na nevelik trg. Na trgu se, s desne strane, kako izišosmo iz ulice, nalazi zgrada s ložom prizemno. Desno je jednokatnica koja u prizemlju i na katu ima otvoren prostor omeđen redom stupova. Sučelice se nalazi stolna crkva, stara zgrada, kako se izvana daje suditi.

Kad smo stigli na trg odmah smo krenuli lijevo uličicom što vodi nizbrdo između stolne crkve i kuća. Stolna crkva ima s ove strane različite istaknute kapele i razne građevinske ukrase. Jedna takva izbočina³⁸ počiva na pilastrima od četverouglastog kamenja. Onda put vodi sve više nizbrdo, ide se još malo uličicom među kućama, kao nekim stepeništem i tako se izide iz grada kroz malena vrata i dođe na morsku obalu.³⁹ Tu smo širokom ulicom otišli lijevo uz dvokatnicu od četverouglastog kamenja.⁴⁰ Ta zgrada je nekoć bila palača Republike. Ide se dalje uz četverokatnicu što također stoji lijevo, a na drugom katu ima široku i dugu terasu nad ulicom. Ta terasa pokriva prvi kat, a ima kameni grudobran. Do te kuće nalazi se zgrada, a sučelice palači Republike velik je toranj, koji je, čini se, nekoć pripadao gradskom zidu.⁴¹ Ta zgrada pripada obitelji Drago. Ušli smo u kuću pošto smo na dobroj cesti proveli dva i po sata u zaprežnim kolima. Zapremili smo zgradu zajedno sa susjednom zgradom Dimitrović, jer je ona s vanjske strane povezana s kućom Drago drvenim hodnikom. U kući Drago je prizemno prostran prostor, onda kamene i ne baš široke stepenice, što vode do niskih, ali brojnih i čistih soba, popločanih četverouglastim kamenim pločama u drugom katu. Jedna

³⁵ Znači da je car ulazio u grad Napoleonovim putem od strane Crnicâ i ušao u Varoš.

³⁶ Car ide preko pazara.

³⁷ To je Poljana.

³⁸ To je sakristija.

³⁹ Ta vrata više ne postoje.

⁴⁰ To je zgrada gradskog kmeza u Širokoj ulici.

⁴¹ Poslije je taj toranj porušen.

soba nalazi se u kuli koja spada kući Drago. Iz te sobe vodi hodnik u susjednu kuću. Samo nekoliko stepenica vodi do sobe u kuli. U trećem katu kuće Drago je kuhinja i niz lijepih soba okrenutih prema moru. Tu se preko sada već široke ulice vide dobre kuće predgrađa, sve višekatnice. Kad se izlazeći iz kuće u kojoj smo stanovali ide dalje, lijevo, dođe se na oveći trg⁴² što zaprema prostor između grada i predgrađa. Idući dalje dođe se do Kopnenih vrata.

Pozdravio nas je puk, nepregledno mnoštvo, čak su se neki penjali na zidine i gradske kule. Puk je klicao od radosti i vikao. Za špalir se pobrinula Forza territoriale sa zastavama, bubnjevima i diplomama, a onda i gradska straža. Na obali su žene i djevojke plesale neki ples Nama u čast.

Gore s brda prije Šibenika lijepo se vidi široki šibenski kanal što ide od kopna prema pučini. Na obali kraj Šibenika sa svake se strane nalazi po jedna mala uvala što zalazi u obalu. Uz obalu se od grada nižu do uvala predgrađa s vrtovima i pojedinim kućama od kojih su neke uz cestu kojom smo stigli. Te su kuće sve dosta velike. Brda što zatvaraju kanal, koji je, kad se gleda prema Šibeniku lijevo širi i duži a desno uži i kraći, nalazi se nevisoka i neravnomjerna padina s vrhom. Nasuprot Šibeniku vidi se kanal sv. Ante. Taj je uzak. U njemu se na malom otočiću nalazi tvrđava sv. Nikole i padina, a onda niz manjih i većih otoka rasutih u pučini s desne strane kanala; to su Prvić, pa lijevo Zlarin, a još dalje i drugi šibenski školji. S mora se vidi samo dio široke doline u koju se smjestio kanal, ali i veći dio onog užeg kanala.

Stara tvrđava na uglu šibenskog bedema, s desne strane kad se dođe, veća je nego cesta na uzvisini.

Rijeka Krka ulijeva se u Šibenski kanal na mjestu suprotno od grada, malo lijevo i nedaleko od samoga grada. Za sat vožnje Krkom dođe se do Skradina.

Šibenik je bio sjedište biskupa. Ima kaptol i samo 10 živih kanonika. Generalni vikar zove se Visiani. Postoji i tzv. grčki biskup Kraljević s grčkim svećenicima.

Tu je gradonačelnik koji se zove Michideo i Gradski savjet. Gradonačelnik je, čini se, razborit čovjek.

Potom je tu i mirovni sudac, pa mitnice. Ured za sol, duhan i pečate, istaknuti okružni povjerenik Drago, služba koja ne izgleda potrebita. No zato je to čovjek koji je više načitan nego što djeluje. Tu je i dobrotvorno povjereništvo i zdravstvena deputacija.

Vojna posada je samo u tvrđavi sv. Nikole. Zapovjednik posade je satnik Grimer,^{42a} koji inače stanuje u Šibeniku. Tu je i inženjerski satnik Dieri i jedan topnički časnik.

Pukovnik Forza territoriale je ovdje Grisogono, vrlo uljudan čovjek.

Šibenik inače ima 6 000 žitelja u gradu, ali daljih 4 000 prebiva u predgrađima.

Od samostana valja spomenuti samostan benediktinki i franjevački samostan sa 29 redovnika. Još četiri redovnika obavljaju vanjsku župničku službu. Tu je i samostan Male braće. U dominikanskom samostanu su 4 redovnika, oni po svom običaju drže nastavu, podučavaju latinskome i predaju filozofiju. Ima 10 župa sa suradnicima; tu se predaje vjeronauk.

Od žitelja su oni otmjeniji Talijani, oni prostiji su vlaji. Donedavno je u gradu vladalo blagostanje, što je grad zahvaljivao trgovini s Turskom, no sada karavana više nema. Pitanje je da li će to uopće biti više moguće.

U gradu se vidi mnogo siromaha, mnogo otrcanih ljudi u jadnim krpama.

⁴² To je današnji Trg Republike.

^{42a} Taj je ubijen 10. lipnja 1821. u pokušaju atentata na Venedikta Kraljevića. Usp. B. Strika, n. d., and 12a, str. 58.

Od žitelja su »vlaji« odjeveni isto kao i u Skradinu, samo što neke žene nose bijele rupce na glavi i vezuju ih drugačije nego one u Skradinu. Neki muškarci vezuju rupce oko svojih crvenih kapa, tako da sve izgleda kao turban.

Grad je siromašan, jer su mu Francuzi odnijeli sve što je imao, općina nema čak ni svoje zgrade, pa se sastanci gradske uprave moraju održavati u gradonačelnikovoj kući.

Sa svojim predgrađima nalazi se Šibenik na podnožju opisanih planina, jezgro mu je moru najbliže, a oblik mu podsjeća na ušće malog zaljeva i ide do mjesta gdje obala opet kreće u smjeru pučine. Grad je opasan visokim bedemima koji obuhvaćaju i zamak sv. Ane. Do mora je najprije Dolac uz obalu što se nalazi unutar gradskih zidina, no te zidine na tome mjestu imaju omanji otvor. Onda dolazi Varoš — zapravo niz kuća na obronku brda na kojem je tvrđava sv. Ane. Od mora počinje most i penje se na brdo uz tu tvrđavu s više malih stepenica. Zidine teku uz tvrđavu do zida koji izlazi iz tvrđave i zatvara Varoš.

Prvi zid ima 2 bastiona i slijedi rub stepenica.

Usporedno s tim zidom teče drugi zid od vrha malog zaravanka na kojem se nalazi tvrđava sv. Ane, a onda se spušta prema moru, najprije koso od vrha, pa naizmjeničnim smjerom. Ovaj zid ide do kraja grada i zatvara ga nepravilno s morske strane. Na samom zidu nalaze se kuće kao uostalom u prostoru između zidina i mora do Palazzo publico kraj kuće Drago, gdje su dvije kule. Zid se nastavlja, ima malu i okruglu kulu na uglu, pa se okreće prema kopnu, gdje je druga kula, onda dolazi velik bastion, pa courtina na kojoj su Kopnena vrata. Lijevo s unutrašnje strane od tih vrata nalazi se okrugla kula na uglu courtine, a desno druga na uglu, pa zid s dva mala bastiona, jednom kulom, a između njih courtine pa polubastion na prvom natkrovlju širine Sv. Ane i po toj širini dalje sve do ugla, gdje po liku i toku natkrovlja čini zid polubastion na koji se nadovezuje vanjski zid što dolazi s mora. Iza tog istog polubastiona ide zid od vanjskih zidina i dolazi do samog mora, do unutrašnjeg zida i tvrđave sv. Ane.

Ova tvrđava zauzima čitavu širinu s ruba i prilično je velika; ima šest bastiona koji idu prema moru, a k tome još i mali unutrašnji zid. Na toj strani su padine uzvisine strmije, imaju brojne izbočine, jedna izbočina spušta se čak u more iza Dolca. S kopnene strane uzvisina se spušta u sedlo preko kojeg smo prošli kad smo stigli, prolazeći kroz krševite planine. U tvrđavi se nalazi crkva⁴³ i jedna kuća. Od grada se u tvrđavu stiže po stepenicama. Po izbočini što se spušta u more ide zid, koji se također spušta do mora. Drugi zid ide do velikog sklopa koji je građen poput bastiona. Taj bastion zauzima područje između grada i izbočine i potpuno je zatvoren. Još jedan zid sagrađen je dolje pri moru. U samom sklopu zemljište se prilično uzdiže i to po dužini, kao uostalom i u samom gradu Šibeniku. Na strani prema moru je strmina.

Između gradskog zida i mora, kojem obala ide nepravilno, nalaze se pojedine kuće u jednom, a ponekad i u dva reda. Prema moru su okrenuta vrata, to su Vrata sv. Ane, pa Vrata četiriju bunara, Vrata Sv. Jakova, Nova vrata, Mesarnica, Penid Dobeić i Zucka.⁴⁴

Dio predgrađa s jednom crkvom i vrtovima nalazi se desno, ispod ceste po kojoj smo se danas vozili. Drugi i veći dio nalazi se između brda i grada, a onda još daleko izvan grada prema Frandima od brda pa sve do mora. Kuće imaju vrtove, a more tu čini malu uvalu. Slijedi rt, pa uvala. Rt nije velik i na njemu su neke kuće. Obala je na tome mjestu strma.

⁴³ To je crkva sv. Frane.

⁴⁴ Car je zacijelo krivo razumio Dobrić. Inače vrata četiriju bunara su razvaljena, a vrata sv. Ane zazidana.

Na trgu do Kopnenih vrata je crkva s pročeljom prema onoj strani od koje smo došli.

Tvrđava sv. Ivana zauzimalje odugu uzvisinu s koje se padine spuštaju u više poteza prema predgrađu Šibenika. One su gore strme, ali su na nižim dijelovima padine blaže. Tvrđava ima oblik rogovlja kojem su šiljci okrenuti prema kopnu, dakle lijevo naprijed, ako se dolazi s mora. Iza toga odugog rogovlja, bliže prema Šibeniku, nalazila se oduža citadela prema kopnu s po dva polubastiona sa svake strane, dakle sa strane kopna i na uglovima prema moru, gdje je bio gotovo posve ravan zid. Oko citadele išao je još jedan obruč, koji je obuhvaćao rogovlje a išao je i lijevo kad se gleda od Šibenika. Taj zid na rubu širine na kojoj je sagrađena tvrđava zatvarao je i obsizao brojne zgrade. Kolni put vodi od predgrađa na morskoj strani uzbrdo lijevo, gdje je naprosto urezan u stjenovito brdo i vodi do vrata.

Tvrđava Barun nalazi se na istom brdu. To brdo je usko gore i koso prema naprijed, gdje se spušta malo prema Šibeniku. Na rubu tih kosina stoji na jednoj uzvisini kaštel što se sastoji od jednog i po bastiona i okrenut je prema kopnu. Inače se ravna prema zaravni na kojoj je podignut. Obronci brda su strmi, ali na strani predgrađa su blaži, pa kolni put usječen u brdo vodi iz predgrađa do vrata što se nalaze na strani kaštela sv. Ivana. Na suprotnoj strani je kaštel čvršći, a tu se nalazi dubok i uzak klanac između brda i njihovih strmih obronaka kroz koji vodi staza iz predgrađa. Klanac se onda račva, pa mu jedan krak vodi prema kopnu oko tvrđave Barun, a po podnožju jedne padine. Tu vodi staza prema Drnišu. Drugi klanac ide na drugu stranu u smjeru kopna. Nad klancem su brda, najviše brdo ima i vrh. Kroz tvrđavu Barun prolazi zid koji je inače paralelan s morem. Unutra nije bilo mnogo zgrada.

Oblozi tvrđave sv. Ane su visoki. Iako tvrđave dugo nisu popravljane, one su sa svima svojim zgradama ipak uporabive. U najgorem stanju je tvrđava sv. Ane. To je zato što su Francuzi u njoj držali skladište baruta, koji se bio užegao.

11. svibnja

Otišao sam desno od kuće, kao jučer. Tu je do mora prizemnica koja s vanjske strane ima otvoreni niz stupova. Unutra su dobre sobe. To je Casino Saniteta. Uz Casino se nalazi mali gat, koji ide ravno u more. Tu smo se ukrcali u kaić i zaplovili Šibenskim kanalom koji je vrlo širok i okružen brdima. Padine tih golih brda su blage, onda su nešto niže, pa se opet uspinju nepravilno prema ulazu u kanal sv. Ante, gdje su obale strmoglave i kamenite. Tu i tamo vide se razvaline neke kule, lijevo, na kraju kanala, na nekom vrhu nalazi se velika zgrada. To je nekadašnji Lazaret. Kanal sv. Ante zakreće udesno naprijed i prilično je širok. Brda koja ga zatvaraju nisu osobito vsoka. Sa svojim strmim i kamenitim obroncima ona zatvaraju ne baš dubok zaljev. Na kraju su sa svake strane brda viša pa tako zaljev zatvaraju dva vrhunca, među kojima se nalazi courtina. Prema rtu nalazi se bastion s okruglim orillonima prema ulazu u kanal i na uglu rta. Tvrđava ima visoke obloge koji se spuštaju sve do mora. Građeni su od opeka, koje međutim trunu.⁴⁵ Tvrđava ima samo jedan ulaz, koji se nalazi iza orillona šiljastog bastiona prema kanalu. Kad se dođe iz kanala stigne se do strmog mosta na spuštanje. S vanjske strane tvrđava je ukrašena lijepim građevinskim ukrasima. To je djelo graditelja S. Michielija, koji je sagradio cijelu tvrđavu.⁴⁶

⁴⁵ To je mletačka opeka.

⁴⁶ Ta tvrđava izgrađena je po nacrtu Gian Girolama Sanmichielija, sinovca graditelja Michiela Sanmichielija iz Verone u prvoj polovici 16. st. u doba turske opasnosti. Ljubo Karaman, Umjetnost u Dalmaciji, XV. i XVI. vijek, Zagreb, 1933, str. 105. Iscrpno o gradnji te tvrđave Ana Deanović, Contributo dei Sanmichieli alla fortificazione della Dalmazia, Castellum, Rivista dell'Istituto italiano dei castelli, Rim, 1968, br. 7, str. 79—56.

Iznad vrata nalazi se lijep i velik lav isklesan od kamena. On stoji posve slobodno. Tvrđava je posve kazematirana. Ima krasne velike kazemate s puškarnicama do samog mora. Kazemate su vrlo visoke i prostrane. Unutra do vrata nalazi se velika kazemata kroz koju se velikim popločanim stepeništem stiže na gornji kat. Stepenište je s unutrašnje strane posve potaracano i to zato jer su kazemate inače vrlo vlažne. Grudobrani tvrđave su vrlo debeli, ali su zidani i imaju zidane puškarnice tako da se topovi ponekad teško pokreću. K tome je gornji dio tvrđave tako visok da bi vrlo teško bilo pucati u podnožje. Međutim se iz kazemata paljbom može potpuno spriječiti ulaz u luku, koji nije širok, ali je zato dubok. Usred ulaza nalaze se male hridi. Bastion nasuprot ulazu jednak je s ostalim dijelom tvrđave. Dva druga su viša tamo iza courtine. Između njih vodi isto tako visok prolaz, koji je međutim vrlo uzak.

Usred tvrđave, a do courtine, prema moru stoji duga zgrada usporedna s courtinom. Ona je s gornje strane krenelirana. U njoj je stražarnica, u samoj zgradi koja je čvrsta i može izdržati topovsku paljbu. Na lijevoj strani nalazi se s otvorom prema moru neka pećina u hridi. U pećini je zid u kojem su vrata i prozor, sve prilično visoko nad morem. Tu je nekoć prebivao jedan pustinjač. Vidi se još i kapelica posvećena sv. Anti, mala putnička kapela kraj mora. Onda se brda s obje strane spuštaju, pa su njihove padine sve blaže. Nisu više ni goletne, već su dijelom prekrivene šumom, a dijelom su obrađene, jedino su do mora krševite. Zadnje padine, a osobito jedna s lijeve strane, strme su. Sada padine s obje strane čine dosta prostran zaljev koji od mora zatvaraju dva rta. Kad se isplovi iz kanala obala ide desno još malo istim smjerom kao i padine. Stiže se do jednog malog zaljeva. S lijeve strane se obala vraća, a onda opet ide u more. Ona je krševita, a padine su obrađene sve do rta. Ako je more mirno i ako je oseka, vidi se krševiti jezičac obrastao grmljem koji se pruža prema suprotnoj obali na izlazu kanala sv. Ante. Na sredini toga jezičca nalazi se nizak i okrugao brežuljak. Taj brežuljak s obje strane prekrije plitko more kad dođe plima, i to osobito između kopna i brežuljka. Na kraju ovog rta i na samom izlazu iz kanala sv. Ante stoji na hridi sagrađena tvrđava sv. Nikole. To je duga, šiljasta i trokutasta tvrđava s dva bastiona što imaju okrugle orillone. Među njima nalazi se courtina. Sa strane rta nalazi se bastion s okruglim orillonima. Tu je i vojara na kat s lijepom i suhom dvoranom s dobrim daščanim podom. Tu, iza bastiona je i odvojena zgrada prema izlazu iz luke. I ta je zgrada građena da izdrži topovsku paljbu. Ima tri sobe za zapovjednika. One su lijepe i suhe. U njima sada stanuje jedan časnik. Na courtini, prema moru nalazi se skladište baruta, građeno da izdrži topovsku paljbu, jedno drugo priručno skladište nalazi se uz courtinu s kopnene strane. Tu je i peć, a četiri topa na lafetama, koje međutim više nisu dobre.

Nekoliko topova nalazi se kraj vrata, u kazemati. Tvrđava je inače dobro očuvana. Tu ima mjesta za posadu. Sve ostalo je suvišno. Usred tvrđave nalazi se dobar i velik bunar urezan u hrid, da izgleda kao dio kazemate.

Po lijepu vremenu dovoljno je 25 minuta da se stigne iz Šibenika do tvrđave. Zimi, kad zaredaju nevremena, nije lako doploviti do nje. Tada se valovi propinju uza zidove.

U tvrđavi je časnik s 30 momaka pješaka. Jednom mjesečno posada se smjenjuje. Tu je i nekoliko topnika.

Ako se s tvrđave gleda na pučinu, vidi se lijevo naprijed i ne baš daleko otok Zlarin. To je prilično velik otok s visokim brdima. Kažu da je napučen vrlo marljivim ljudima. Na otoku se love koralji. Lov su međutim zakupili Napuljci. Dalje lijevo vide se manji otočić i školji, a obala se nastavlja s raznim nejednakim zaljevima i brdima u obliku polumjeseca i pruža se daleko sve do Bijelog rta, gdje je, kažu, prolaz za brodove opasan, jer se tu nalaze pješčani sprudovi. Sprijeda se vide brda, pa školji rasuti u pućini,

koji idu usporedno s brdima kopna. No napučen je samo zadnji otočić — Žirje. Tu se nalazi i mjesto istoga imena. Desno naprijed vidi se otočić Prvić.

Naš brod je pratio velik broj svakovrsnih brodova, svi su bili svečano okićeni, a neki brodovi bili su slabi. Sobom su nosili bubnjeve i neprestano bubnjali. Desno su u brodovima plovili samo muškarci, lijevo samo žene, ali su plovile brzo. Bile su odjevene u bijelo, nosile su jarko crvene prsluke bez rukava. Inače su bile odjevene kao one u Skradinu.

U povratku smo lijepo mogli vidjeti Šibenik, čitav grad koji se stere od mora do brda na kojem je tvrđava sv. Ane. Kuće dopiru do najstrmijih dijelova obronka. Sve su kamene i nisu ožbukane. Uz more se nalazi nekoliko crkava desno od vrata kroz koja smo jučer izišli. Crkve su ponešto udaljene jedna od druge, a također i od vrata.

Šibenski kanal je dubok, kao i ulaz u kanal. Zbog teškoća plovidbe veliki brodovi ostaju podalje od grada; na obali je bilo privezano samo nekoliko manjih brodova.

Stolna crkva je na trgu, dulji dio je prema gradskoj loži,⁴⁷ a pročelje je okrenuto prema manjem trgu koji je vezan s većim trgom. Stražnji dio crkve okrenut je prema uličici kroz koju smo jučer ušli u grad. Ovaj dio je zbog visokog oltara i bočne kapelice različito građen, kako sam to već jučer opisao. Dulji dio je od kamena kao i pročelje, vrlo lijepo građeno, osobito pročelje koje ima jedna velika i dva mala vrata. Ono je građeno napola gotički, a napola talijanski.⁴⁸ Ukrasi su vrlo lijepo izrađeni. S unutrašnje strane crkva je sva od kamena, a isto tako i njezin svod s tri lađe, od kojih je srednja mnogo viša, a dvije su druge niže. Odvojene su okruglim stupovljem s lijepim kapitelima. Lukovi imaju gore ukrase, koji iznad lukova idu dalje do svoda i niza malih i niskih stupova, kroz koje se može gledati na ulicu.⁴⁹ Odatle su Francuzi u stanovite blagdane bacali cvijeće. Tri bočne lađe prolaze i pokraj prezbiterija. Kor ima lijepo izrađenu balustradu od kamena i počiva na zidu koji zatvara crkvu. Tu gore su u srednjoj lađi s obje strane stolice za kanonike. One su od kamena, lijepo su izrađene i obložene drvom. Nad stolicama crkva je u obliku križa, svod ima u sredini kupolu bez lanterne. Nad samim stolicama nalazi se lijepo izrađena kamena balustrada na čijim su krajevima prema crkvi propovijedaonice lijevo nad stolicama. Iza balustrade nalaze se orgulje. U prvom katu je sa svake strane drveni kor.⁵⁰

U tom prvom dijelu prezbiterija ide se preko više stepenica, a onda se dođe do drugog stražnjeg dijela prezbiterija i opet preko balustrade koja je vrlo lijepo izrađena, a ide kroz crkvu tako da je odvojena od prvog dijela. Tu se nalazi polukrug s vrlo lijepom arhitekturom u kojem slobodno stoji prekrasan mramorni visoki oltar.⁵¹ S obje strane gore nalaze se dva oratorija s otvorenim lukom. Visoki oltar ima vrlo lijep antependij od mramora s dubokim reljefima. Da bi se došlo do toga drugog dijela prezbiterija, valja proći stepenicama. Lijevo i desno od prezbiterija nalaze se kapelice, one s lijeve strane kamene su i vrlo lijepo izrađene. Kraj početka prezbiterija kamene stubbe vode dolje u krstionicu. To je okrugla i vrlo lijepo građena kamena kapelica s krasnom krstionicom.⁵² U bočnim lađama nalaze se bočni oltari od lijepa mramora. Neki oltar desno, kad se ide prema visokom oltaru, ima sliku Schiavonetta, na drugom oltaru je kovčeg s brojnim starim moćnicima, na jednom oltaru lijevo nalazi se velika relikvija, a na drugom

⁴⁷ To je gradska loža iz 16. st. Podatak zahvaljujem Cviti Fiskoviću.

⁴⁸ Ovdje car renesansni stil naziva talijanskim.

⁴⁹ Ne na ulicu nego na glavnu lađu.

⁵⁰ To je matroneum.

⁵¹ To je barokni oltar.

⁵² To je djelo Jurja Dalmatinca. Podatak zahvaljujemo C. Fiskoviću.

oltaru do vrata također se nalazi jedna Schiavonettova slika.⁵³ Te će slike valjati restaurirati.

Kažu da je krov crkve loš i da prokišnjava.

Ova crkva građena je od ovdašnjeg kamena, ona je napola gotička, a napola talijanska po arhitekturi, ukrasi su tako lijepo izrađeni da se pričinja nestvarno i nepojmljivo da je to sve bilo moguće izraditi od kamena.

Na trgu, nasuprot dulje stranice crkve, nalazi se biskupska palača. To je dvokatnica u uličici kroz koju smo izašli, desno od gradskih vrata. Pročelje je od kamena s balkonom koji gleda prema moru. Biskupska palača čini s crkvom malo dvorište na kojem se inače nalazi i zapovjedništvo grada, a sada i uprava inžinjerije.

Gradska loža na trgu pripada općini. Na prvom katu je otvorena, prizemno se nalazi Casino, gdje se skupljaju uglednici. Uz casino stepenice vode uzbrdo kao produžetak ulice prema moru kroz koju smo ušli.

Mala loža⁵⁴ na trgu služi glavnoj straži. Njoj sučelice, a također sučelice stolnoj crkvi i biskupskoj palači, palača čini ugao koji se jako ističe pred vratima kroz koja smo jučer izašli. Taj ugao ide u smjeru kuća uz more usporedo s kućom Drago. U ovoj kući je donedavno stanovao predstavnik Republike koji se nazivao knezom. Ona je kamena i visoka, okrenuta je prema moru, gdje je još viša. Strana prema uličici nasuprot biskupskoj palači niža je, ali ipak visoka jedan kat. Tu je dvorište na tri strane okruženo zgradama. Na morskoj strani su prizemno također dvije velike i zračne sobe s drvenim ležajima jer služe kao zatvor. No u sobi nije bilo zatvorenika. Tu je i dvorana udešena da posluži kao kazalište. Ima slabe drvene lože u dva kata prigradena uza zid. Kad dođu družine održavaju se predstave.

Stepenište do prvog kata je kameno, ono je visoko u dvorištu pod krovom, ali bez zida. U prvom katu okrenute su prema dvorištu brojne velike i lijepe sobe, gotovo dvoranice, prikladne da posluže za vojarnu. Onda se nalazi soba uz kuću Drago koja je uređena za ured Okružnom povjereniku. Prema dvorištu, otraga, gledaju kuhinje. Na svakoj strani prema uličici, prizemno nalaze se stražarnice. U prvom katu je ured mirovnog suca; velika soba i više manjih dobrih soba. K tome je tu i odvojeno stepenište. U toj palači trebali bi se smjestiti zapovjednici kao i uprava inžinjerije. Ali bilo bi šteta, ako bi se ta zgrada pregradila.

Ta zgrada je nekoć pripadala općini. Pod Mlečićima bila je zauzeta da posluži Republici.

Od trga prema uličici kroz koju smo jučer došli nalazi se crkva sv. Trojstva. To je prilično velika crkva. Ako se onda ide u istom smjeru, pa lijevo, dođe se do grčke nesjedinjene crkve, a tu je i jedna katolička crkva, koja nije velika. U crkvi se nalazi ikonostas koji još nije lijepo uređen. U ovom gradu ima samo 800 pripadnika ove vjeroispovijesti.

Tu je ženski benediktinski samostan s redovnicama koje odgajaju mladež, a onda i franjevački samostan s crkvom. Oba se nalaze na podnožju brda na kojem je tvrđava sv. Ane.

Ispod tog brda nalaze se mnoge kuće u vrlo lošem stanju, a na obali i samostan sv. Katarine koji se uzdiže na kosini pa zgrada samostana s morske strane ima dva, a s kopnene samo jedan kat. Sama zgrada je kukasta oblika i to tako da kuka zakreće prema kopnu. U samostanu ima dosta dobrih soba,

⁵³ Car je dobro opisao stolnu crkvu, ali ga nije zanimalo doba izgradnje, a ni majstori koji su je sagradili. O tom Ljubo Karaman, Šibenska katedrala, Hrvatska revija, 4, 1931, br. 5, str. 251—69. i D. Frey, Der Dom von Sebenico und sein Baumeister Giorgio Orsini, Jahrbuch der Zentralkommission, Beč, 1914. Schiavonetto je Andrija Medulić. Nije ništa sigurno da li su te slike zaista njegove, jer su se u to doba gotovo sve slike u našim crkvama pripisivale njemu ili Tizianu.

⁵⁴ To je istočna loža s dva luka. Podatak zahvaljujem C. Fiskoviću.

a ima i podrum, koji sada služi kao skladište za razna oruđa inženjerskog ureda i valja ga popraviti. Inače bi se samostan mogao upotrebljavati i kao vojarna.

U predgrađu je mjesto gdje su nekada stizale turske karavane i pazarile. Onda se tu nalazi i bolnica. To je jednokatnica, na trgu, okružena zidom. Jedan dio kuće služi kao nahodište,⁵⁵ drugi kao bolnica, kod oba dijela je u čvorištu zidano i nenatkriveno stepenište. U prvom dijelu prizemno je kuhinja, na prvom katu pak soba priorice. Tu je i soba za nahočad i za dadilje. Međutim u toj sobi su bile samo dvije dadilje i dvoje djece. Ostalu djecu daju na selo i za njih plaćaju oko 10 f. mjesečno, ali samo do njihove desete godine.

Prizemno se u slaboj i vlažnoj sobi, u koju se stiže kroz pomična vrata i preko drvenih stepenica, nalazi krevet za roditelje što plaćaju, a ne žele da se njihov porođaj zna.

U drugom dijelu zgrade se u prizemlju nalaze četiri mnogo bolje sobe u kojima stanuje bolničar, a tu je i drveno ležište. Tu bi se moglo urediti roditeljsko umjesto u onoj vlažnoj i lošoj sobi. Na prvom katu su velike i lijepe sobe s 18 kreveta. Pola ih je za muškarce, a pola za žene u odvojenim sobama. Tu se su međutim našle samo tri žene. Sve je izgledalo čisto, ali i obnovljeno. Posebni kirurg nadzire bolesnike, a istodobno i njihovu prehranu.

S obzirom da su Francuzi bolnici oduzeli svu imovinu, ona se uzdržava od erarskih prihoda. Doprinosi se odmjeruju po osobi.

Šibenik ima zidine koje su možda rimske, a vrlo su visoke i čvrste. Kuće su visoke i dobro građene, ali su ulice vrlo tijesne i popločene kamenjem pa se po njima može lijepo hodati. Mnoge ulice idu čas uzbrdo, čas nizbrdo, sve je tu nekako nepravilno. Pitke vode i ovdje nema dovoljno, ali zato u gradu ima mnogo zdenaca.

Žitelji Šibenika su dobra čeljad, oni žele da se s njima upravlja onako, kako se s njima upravljalo u doba moje prve uprave, a to će reći da ne plaćaju desetinu istodobno gospodaru i meni, jer su vecchio acquisto.⁵⁶

Poslije podne upriličena je utrka čamaca u kojima su veslale žene. Čamci su u šibenskom kanalu poletjeli. Cilj je bio čovjek sa zastavom u ruci na desnoj obali palače.⁵⁷ Žene su bile odjevene u bijelo s bijelim rupcem na glavi i s bijelom pregačom. Nosile su i skrletni prsluk bez rukava koji je otraga uza šavove bio bijelo izvezen slično ugarskim dolamama, crvene čarape i kožne opanke.

Druge su imale tamnoplave suknje s crvenim obrubom i tamnoplavim prslucima, inače su bile odjevene slično onim prvima. Ove su i pobijedile.

Onda su plesali morešku kao u Zadru, samo što su ovdje plesači bili dijelom odjeveni kao Rimljani, a dijelom kao Turci. Predvodio ih je čovjek odjeven kao francuski general s malim genijem. Za njim su išla dva mala zastavnika, Rimljanin i Turčin. Genij je na početku održao govor.⁵⁸

Idući je ples bila cerchiera; to je ples s glazbom poput furlane, koraci bučni kao baska ili mazurka. Plesači i plesačice bili su odjeveni kao pastiri i pastirice i to lijepo. U rukama su nosili girlande. U plesu su činili različite

⁵⁵ To je Gorica.

⁵⁶ Moguće je da se tu radilo o nekim poreznim malverzacijama činovnika.

⁵⁷ Veslačka natjecanja priređivala su se u Dalmaciji od početka 17. st. što se zna, a po svojoj vjerojatnosti i prije. Cvito Fisković, Veslačka natjecanja u prošlosti Dalmacije, Povijest sporta, 7, 1976, br. 28, str. 2413. Ovo mjesto u carevu dnevniku prvi je podatak iz kojeg se vidi da su na natjecanjima nastupale i žene.

⁵⁸ Vinko Foretić, Prilozi o moreški u dalmatinskim gradovima, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, 42, 1964, str. 162. Pisac zna da se moreška igrala Franji I u čast, ali ništa поближе ne piše o moreški u Šibeniku. U Splitu se moreška igrala negdje do kraja prošlog stoljeća.

figure. Žene su bile odjevene u bjelinu, nosile su cvijeće, muškarci također u bjelinu, ali su imali zelene prsluke i šešire. Tu je bio i mali genij koji je zadnji držao govor i stari seljak koji je govorio prvi. Ovaj je nosio vrlo dugu zelenu halju.

Prostije žene plesale su kolo za sebe i uz istu glazbu, postrance. No njihov ples nije bio tako lijep. Pjesma koju su pjevale podsjećala me je na pjesmu pastirica iz planina u okolici gradića Ennsa.

Žene su ovdje inače dobro građene, neke su vrlo zgodne, a i muškarci su lijepi.

Siromasi su stajali u skupinama odvojeno od ostalih žitelja.

Nasuprot kući Dimitrović, pri moru, nalazi se mitnica. To je dvokatnica. Prizemno se nalaze skladišta.

Ovdašnji trgovački stalež bi želio da Turci opet počnu stizati s karavanama.

Generalni vikar zove se Visiani. On mi je dao pregled svoje biskupije. Tuži se da u cijeloj biskupiji nema prave škole, pa ni osnovne škole.

Episkop Kraljević stanuje sa svojim svećenicima u zgradi kraj svoje crkve, koja je nekoć bila benediktinski samostan. On mi je također dao izvješće o stanju u njegovoj biskupiji. Čini se da je on vrlo sklon uniji, u dobrim je odnosima s katolicima, koji ga cijene. Želi bolju naobrazbu za svoje svećenstvo, a također da se to svećenstvo odgaja u istom sjemeništu s latinskim svećenicima.

Benediktinke su stigle iz tri zadarska samostana, no njihov je samostan slab. One podučavaju djevojke u čitanju i pisanju, a prostiju djecu u radu. Sve ih podučavaju u vjeronauku.

Ovdje se nalazi i neki kanonik Jurinović. Taj bi želio potkazivati sve što djeluje štetno.

Nedaleko izlaza iz kanala sv. Ante nalaze se u nekoj uvali lijevo solane iza kaštela sv. Ante. Ova uvala je duboka, ima samo tijesnu vezu s morem pa izgleda kao jezero. Kancelar Fontana, vlasnik ovih solana, kaže da bi ih bilo moguće proširiti, pa da bi onda i kanal do mora valjalo proširiti.

Pred vojarnom, palačom kraj gradskih vrata, nalazi se s morske strane prizemnica. To je zapravo krov na stupovima s rešetkama umjesto zidova. To je ribarnica.

12. svibnja

Kad se izide kroz Kopnena vrata, desno preko trga nalazi se s desne strane crkva sa zvonikom na trgu. Trg zatvaraju dvije čvrste višekatnice. Onda put vodi kroz višekatnice s vrtovima, a onda kreće uzbrdo. Lijevo se nalazi krševito i neravno brdo sa strmim padinama, niže su padine vrlo krševite. Na njima raste najprije grmlje, a onda masline i vinogradi, gdje je zemlja obradiva. Put vodi preko tih padina. Desno dolje ostaje Šibenski kanal, od njega prema kopnu ulazi mali zaljev, a onda se kanal račva. Po sredini nalazi se rt, a onda mora nestaje i počinje široka dolina s blagim obroncima, na kojima uspijevaju vinogradi i masline. Ova dolina ide uzbrdo i tako je obrađena sve do puta. S druge strane Šibenskog kanala nalazi se golo i neravnomjerno nevisoko brdo koje se spušta u more. Lijevo su obronci krševiti i sa širokim klancima.

Hrbat brda je neravan i ima strme obronke, krševit je od vrhunca do vrhunca. Obronci su obrađeni. Tu se uzgaja vinova loza i masline, sve je veoma lijepo i dobro obrađeno do same ceste. Na dnu dugih obronaka nalaze se široke i isto tako dobro obrađene doline.

Tako put vodi preko drvenog mosta nad malom bujicom. Lijevo, nedaleko od ceste, nalazi se kapelica, tu i tamo vidi se poneko obrađeno polje među liticama na kojima raste grmlje. Maline su ovdje zasađene u redovima, velike su, a iz debla raste po nekoliko stabala. Zatim put vodi blago gore. Desno je dosta krševit komad puta. Lijevo hrbat brda prelazi u nekoliko vrhunaca, iza kojih se nalazi selo Danilo. Desno se vidi nekoliko kuća, a onda

pogled puca na otvoreno more i na kraj otoka Zlarina. Put stiže u široku i lijepu dolinu na podnožju brda što se uzdiže lijevo od puta. Dalje desno zemljište se opet uzdiže, s desne je strane lijepo obrađeno. Onda zemljište opet postaje krševito, obraslo grmljem, kao prije na sedlu između dva brda. Put dalje vodi više lijevo kroz polja, vinograde i maslinike, smokve. Desno ostaje vrlo lijepo obrađeno polje, a onda se zemljište opet uzdiže i postaje krševito. Potom počinje nevisoko brdo s blagim obroncima prekrivenim grmljem. Onda opet lijepo obrađeni blagi obronci, lijevo neravan i krševit hrbat brda sa strmim obroncima, desno dolje Mosinjsko jezero ispred brda desno i podalje od visokog brda Krespatice, koje se blago spušta prema moru. Na podnožju toga brda do jezera i njegova ušća u more nalazi se mjesto Kaštel Andreio. To je dosta veliko mjesto s dobrim kućama. Tu i tamo put vodi preko manjih bujica i drvenih mostova. U tom kraju sad je sve više vinograda, maslinika i smokvinih stabala. Sve je vrlo lijepo obrađeno do samog jezera, pa polja čine obalu jezera. Desno, nedaleko ceste, nalazi se mala kapela, a onda opet brijeg. Obronci nad jezerom nisu strmi, ali su goli. Tu nema ni pašnjaka s grmljem. Međutim je na ovoj strani sve vrlo lijepo obrađeno. Obronci na ušću Mosinjskog jezera su također vrlo krševiti. Lijevu obalu čini dvostruko brdo. Put vodi više desno u istom smjeru. Sada hrbat brda postaje ravnomjerniji i uspinje se. Nedaleko brda nalazi se mala kapelica. Ispod hrpta brda nalazi se širok klanac među golim obroncima. Put vodi blago gore po šljunkovitu hrbatu što se blago spušta, desno i lijevo vide se, kao i prije, lijepo obrađene doline. One lijevo su šire i intenzivnije obrađene, a nad njima se nadvija ono prijašnje brdo sa šiljastim vrhuncem, koje se onda spušta. Desno se nad dolinu nadvija dug kamenit hrbat što se blago spušta. Tu i tamo vide se pašnjaci i grmlje brda Krespatice. Lijevo iz brda izlazi klanac među blagim i golim obroncima ispod vrhunca. Od vrhunca se visoki hrbat vraća iza prednjih obronaka. Hrbat se stalno uspinje i stalno je gol. Gore je, čini se, neka visoravan. Dolina je s lijeve strane ista kao što je bila i prije, a tako i ona s desne, samo što je dublja. Putem nas prati brdo Krespatice. To je visok i dug hrbat sa strmim i krševitim obroncima prema dolini. Na obroncima se vide pašnjaci zarasli u grmlje.

Put i dalje vodi preko hrpta. Desno uz cestu ostaje crkva u Vrpolju, dolje duboko u uskoj dolini steru se obrađena polja. Hrbat po kojem vodi put krševit je i obrastao grmljem. Takvi su i njegovi obronci: oni s desne strane strmi, a s lijeve blaži i idu sve do lijepo obrađene doline. Međutim, dolina se uspinje prema hrptu i postaje krševita, a dolje prelazi u obrađene obronke na kojima se nalaze rasute kuće mjesta Vrpolja.

THE EMPEROR FRANCIS I OF AUSTRIA ON ŠIBENIK IN HIS TRAVEL DIARY IN 1818.

S u m m a r y

Austria definitely acquired Istria and Dalmatia, the two coastal provinces of Croatia on the Congress of Viena 1814—1815. Then, in the spring of 1818, the Emperor advised by the Duke Joseph Maximilian von Liechtenstein he made a trip to Dalmatian Croatia in order to view the possibility of an expansion in eastern Mediterranean, what never was realised. In Šibenik, and we are reproducing his diary notes concerning his stay in this coastal town, he described the town and its fortifications which is of certain interest for the knowledge of the postwar period, the interruption and decline of the commerce to the Ottoman provinces, sports, entertainments and festivities, what is of certain interest for the knowledge of our folklore. He subsequently considered the interior policy and the ecclesiastic affairs. So he gave the hints to organize the police and spy service and gave an audience to the Serb bishop Venedikt Kraljević who promised his commitment to Catholicism so that the Emperor confirmed him later in his episcopal office.

The Emperor was against any manifestation of national pride, neither the Croat, nor Serb or Italian one, so he emphasized the importance of Roman archaeology in Split, viewing it as a ideological stronghold to his universalistic imperial power.